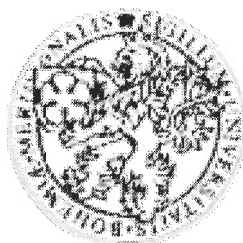

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Fakulta pedagogická

Katedra romanistiky

Jiřina Tobolková

Rok 1989 – první krok ČR do EU

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.

České Budějovice 2006

Anotace:

Předpokládaným cílem bakalářské práce je ukázat a přiblížit složitý proces proměn komplikovaných, přitom komplexních změn, které musela již v roce 1989 a v letech následujících vykonat a překonat tehdejší československá společnost, když tak zahájila nelehkou cestu své přípravy na uzavření asociačních dohod a pozdější přistoupení k již existujícímu a funkčnímu seskupení Evropských společenstev, později přetvořených v Evropskou unii. Autorka chtěla, v závislosti na svých informačních zdrojích (prameny, literatura, internet, tiskové a propagační materiály, noviny a časopisy, související aspekty a hlediska kulturního, politického a ekonomického života, vlastní poznatky), vše náležitě zvážit, včetně udržení patřičné proporcionality, a přiměřeným způsobem popsat průběh zlomového roku 1989 a začátek příprav na zajišťování podmínek přistoupení k ES, včetně nástinu vývoje názorů československé veřejnosti pro vstup do EU.

Annotation:

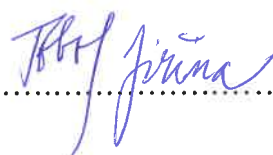
The objective of thesis is to point out and to approach the complex process of complicated changes, but complex ones at the same time. Changes which already in 1989 and the next years had to undertake and to overcome the Czechoslovak society when had opened negotiations on our accession to the European Community, later transformed into the European Union. The association agreements had to be concluded in order to enter into the already existing and well- working Community. In dependence on author' s information sources (sources, literature, Internet, press and publicity materials, press and magazines, related aspects and cultural, political and economical point of views, own observation),the author wanted to describe adequately the course of the significant year 1989, and the beginning of arrangements in assuring terms and conditions to access into the EC. The opinions about our accession into the EU should be mentioned too.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze za odborného vedení vedoucího bakalářské práce.

Dále prohlašuji, že veškeré podklady, ze kterých jsem čerpala, jsou uvedeny v seznamu použité literatury a pramenů.

V Třeboveticích dne 21. dubna 2006

.....

Poděkování:

Ráda bych touto cestou vyjádřila svůj dík PhDr. et PaedDr. Jiřímu Dvořákovi, Ph.D. za jeho cenné připomínky a ochotu při vedení mé bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat personálu francouzského výzkumného ústavu CEFRES a personálu Národní knihovny České republiky za zprostředkování přístupu do jejich knihovny a databáze. V neposlední řadě patří poděkování také mým rodičům, kteří mě podporovali při studiu na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích.

Obsah:

1. Politická situace	8
1.1. Sametová revoluce.....	8
1.2. Výchozí situace.....	10
1.3. Ústavní aspekty zániku ČSFR.....	13
1.4. Historie ústavního práva ČR.....	15
1.5. Parlamentní politický systém.....	16
1.5.1. Vláda.....	19
1.5.2. Politické strany	20
1.6. ČR a mezinárodní organizace.....	21
1.6.1. Vstup do NATO.....	23
1.7. ČR a nadnárodní organizace.....	23
1.7.1. Připravenost unie na rozšíření	24
2. Ekonomická situace	26
2.1. Ekonomická transformace	27
2.2. Postavení ČNB	28
2.3. Burza cenných papírů, RM-Systém.....	29
2.4. Privatizace	31
3. Vyjednávání s EU	36
3.1. ES a RVHP	37
3.2. ES a ČSSR.....	41
3.3. Asociační dohody	44
3.4. Podpora rozšiřování.....	48
3.4.1. PHARE	49
3.4.2. ISPA.....	51
3.4.3. SAPARD	52
3.5. Summit v Kodani a Essenu.....	53
3.6. Negociační proces.....	55
Závěr:.....	59
Seznam použité literatury:	61
Seznam pramenů:	63
Seznam zkratk:.....	64
Přílohy:	65

Úvod:

S pádem komunismu skončilo rozdělení Evropy na Evropu demokratickou a tu, která byla podmaněna sovětským impériem, skončila definitivně studená válka a svět přestal trpět napětím mezi euro-americkou civilizací, založenou na úctě k lidské svobodě, a imperiálními ambicemi sovětského komunismu, napětím, které mohlo být lidstvu smrtelně nebezpečné.

Evropa a zvláště nově utvářené demokratické státy vstoupily do další fáze svého vývoje. Na cestu hledání nového pořádku, v němž by nikdo nebyl již nikým podmaněn či ohrožován a který by umožňoval všem evropským státům žít v atmosféře mírové spolupráce.

Významné změny na politické mapě světa, které se uskutečnily v Evropě na přelomu 80. a 90. let minulého století, otevřely cestu pro rozšíření Evropské Unie. Země bývalého sovětského bloku se po desetiletích centrálního plánování vydaly na cestu ke svobodné společnosti, která pokládá za nejefektivnější uspořádání parlamentní demokracie a tržního hospodářství.

Podle článku 49 Smlouvy o EU může požádat o členství v Unii každý stát, který ctí zásady svobody, demokracie, respektování základních lidských práv a svobod a právního státu.

Rozšiřování Evropské Unie bylo vždy jejím hlavním cílem. Evropská Unie vznikla prvotním sloučením šesti západoevropských států, jež pojili společné názory a cíle. Od té doby vzrostl počet původních šesti států v několika následných vlnách rozšíření na devět, deset, dvanáct a konečně v roce 1995 patnáct členských států.

Další vlna rozšíření přišla v podstatě samovolně s politickými změnami uvnitř Evropy a rozšiřování jako takové bylo vždy prvotním záměrem Evropské Unie. K jeho hlavním úkolům patří zachování svých hodnot, norem a úplné přijetí právních předpisů, procedur a opatření, jimž se soudně přezdívá *acquis communautaire*. Každý kandidátský stát je vyzván, aby splnil četné politické, hospodářské a sociální změny nutné k začlenění do Evropské Unie.

Československá- resp. Česká republika se vydala cestou nelehkou a dalekou, aby se i ona mohla připojit co nejdříve k tomuto Společenství.

1. Politická situace

1.1. Sametová revoluce

Dne 17. listopadu 1989 byla úřady povolena studentská manifestace, která měla vzpomenout 50. výročí zásahu nacistů proti demonstrujícím vysokoškolákům v Praze a uctít jeho oběti. Ikonou této události se stalo úmrtí studenta matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy Jana Opletala. Manifestace byla potlačena brutální akcí pohotovostních jednotek VB (Veřejná bezpečnost) na Národní třídě. 17. listopadem začala tzv. listopadová sametová revoluce, v jejímž průběhu se rozpadl komunistický režim v Československu. Tento vnitřní převrat, během kterého padla stará vláda a nastoupila nová politická moc, trval dvacet tři dnů (17. 11.- 10. 12. 1989) a v jeho rámci je možné vyčlenit celkem tři důležité etapy.

První etapa (17. 11.- 27. 11.) začala zásahem bezpečnostních složek na Národní třídě a skončila pádem a rozkladem vládnoucí garnitury. Po 17. 11. se rozšířila neověřená zpráva, že v průběhu manifestace byl zabit student. Do pražských ulic vyšly desítky tisíc lidí, kteří požadovali prošetření události na Národní třídě, odstoupení dosavadního vedení strany, svobodné volby a další demokratické reformy. Socialistická strany a Československá strana lidová se distancovaly od KSČ. V noci z 19. na 20. 11. vytvořilo v Praze 12 opozičních skupin politické hnutí Občanské fórum, v Bratislavě vzniklo analogické hnutí Veřejnost proti násilí. Dne 21. 11. zahájil premiér L. Adamec rozhovory s představiteli Občanského fóra, které 26. 11. pokračovaly. Dne 24. 11. se sešlo plenární zasedání ÚV KSČ, které přijalo demisi předsednictva a sekretariátu ústředního výboru- novým generálním tajemníkem byl zvolen K. Urbánek. Kritika ze strany veřejnosti i členské základny KSČ, týkající se nedostatečných změn ve vedení, vedla k další rekonstrukci předsednictva ústředního výboru dne 27. 11. V první etapě se objevila řada důležitých momentů. Režim po zásahu na Národní třídě ztratil schopnost ovládat ulice zaplavené demonstranty, kteří velmi ukázněně poslouchaly pokyny nových lidových vůdců. Z masové vlny v Čechách i na Slovensku se poměrně brzy vyčlenily jakési „štáby“, které reprezentovaly a

koordinovaly protestní hnutí a činnost opozičních sil. Postupně selhávaly další opory totalitní moci- totalitní moc ztratila kontrolu nad sdělovacími prostředky, od KSČ se distancovali dosavadní političtí partneři v Národní frontě a došlo i ke zhroucení po dvacet let udržovaného politicko- ideologického konsensu ve vedení i členské základně KSČ. Vláda zastupující ochromený ÚV KSČ byla událostmi donucena zahájit s etablovanou politickou opozicí dialog. Režim definitivně přišel o iluzi, že je reprezentantem dělnické třídy. První etapu vnitřního převratu v Československu lze tedy označit za definitivní faktické ukončení „posrpnové normalizace“, rozpad dosavadního systému vládnutí a přechod k souboji o politickou moc mezi komunisty a opozicí.

Boj o legitimní a právně sankcionovanou politickou moc, respektive o podíl na ní, který by odrážel skutečné požadavky a názory obyvatelstva, byl obsahem druhé etapy (28. 11.- 7. 12.). V jejím průběhu zanikly garance dosavadní privilegované moci- pod tlakem generální stávky zrušil 29. 11. parlament články ústavy, které zakotvovaly vedoucí roli KSČ a marxisticko- leninské ideologie. Dne 3. 12. sestavil premiér Adamec nový vládní kabinet, ve kterém však z 21 členů vlády bylo pouze 5 nekomunistů. Pod tlakem nových demonstrací a shromáždění, protestujících proti této situaci, podal Adamec 7. listopadu demisi. Také v této druhé etapě nacházíme několik výrazných bodů. V první řadě nová vládní a stranická garnitura přijala za svůj princip politického pluralismu a byla ochotna na tomto základě jednat s opozicí. Stejná garnitura se distancovala od normalizačního období, vzdala se ústavního zajištění své mocenské pozice a jednala s opozicí s vědomím možných důsledků vyplývajících z tohoto dialogu, i když na druhé straně její představy o těchto důsledcích nepřesahovaly v nejlepším případě horizont modernizovaného reformního komunismu.

Třetí etapa (7. 12.- 10. 12.) začala jednáním o sestavení nové vlády, která vznikla 10. 12. pod vedením komunisty M. Čalfy- poprvé od roku 1948 šlo o převážně nekomunistický vládní kabinet. Bezprostředně poté, co jmenoval tuto novou vládu, se prezident Husák vzdal své funkce. Tento vývoj ukázal, že komunisté měli dvojí možnost (rumunskou nebo polskou)- buď zachránit systém násilím nebo setrvat na deklarovaných principech politického pluralismu a pokusit se udržet alespoň nějaký podíl na vládě národního porozumění, která vznikla 10. 12., a usilovat o urychlenou vnitřní proměnu KSČ. Bývalá moc tedy zvolila variantu klidného vnitropolitického vývoje a předání moci do rukou opozice-

ukázalo se to ještě do konce roku 1989. Na mimořádném zasedání sjezdu KSČ (20.-21. 12.) převzali L. Adamec a V. Mohorita kontrolu nad stranou- Adamec nahradil K. Urbánka v nové funkci předsedy KSČ, Minorita se stal jejím prvním tajemníkem. 28. listopadu byl A. Dubček zvolen předsedou parlamentu, který o den později jednohlasně zvolil V. Havla prezidentem republiky.

1.2. Výchozí situace

Pro většinu lidí symbolizoval neznámý Václav Havel v převratné polistopadové době vůdce nezkorumpovaného komunistickým režimem a připraveného vést celonárodní revoluci proti totalitnímu zlu. V této době se Václav Havel stal díky svému neohroženému celoživotnímu postoji a rozhodnosti vést národní vzpouru až k vítěznému konci uznávanou autoritu v očích domácí i mezinárodní veřejnosti. Václav Havel si kolem sebe vytvořil strukturu, která opřena o důvěru demonstrujících mas a silnou mezinárodní podporu popřela legitimitu komunistické vlády, převzala funkci paralelní vlády, a tak donutila komunistickou vládu nejprve k jednání a pak ke stále větším ústupkům, až ji nakonec zcela nahradila. Proto také, když byl Václav Havel navržen Občanským fórem na funkci prezidenta, byla jeho kandidatura chápána jako naprosto přirozená a v podstatě jediná možná. Václav Havel představoval v očích československých občanů vytrvalost a oddanost pravdě, nezištné obětování vlastního já ve prospěch ideálu, humanitní smýšlení a také velkorysost k jeho bývalým nepřátelům.

Bylo jasné, že cesta, která vedla k demokracii je velmi zrádná a strnitá. Kolaps minulého systému zanechal společnost ve stavu hluboké mravní, hospodářské a právní krizi. Rozměry této krize se nezdály být tak rozsáhlé, proto se všeobecně předpokládalo, že během deseti let se Československo vyrovná vyspělým státům Evropy. Existence československého státu a vzájemné soužití Čechů a Slováků se zdály být jedinou cestou k demokracii a dalšímu vývoji. Hlavními prioritami utvářející se demokracie bylo provedení hospodářské reformy a svobodné volby do ústavodárného shromáždění, které během dvou let vypracuje novou ústavu.

Prozatím byla přijata bývalá komunistická ústava, jejíž legitimita byla sporná. Tato ústava byla zbavena paragrafu o vedoucí úloze KSČ- tedy opatření, na kterém byla celá vystavena a tím ztratila svůj smysl a vnitřní logiku úplně¹.

Chybná ústava byla převzata jako základní zákon nového státu a navíc byla přijata zásada, že jakákoliv nová právní norma musí být ve shodě s tímto zákonem. Za této situace nebylo možné prohlásit tuto ústavu za nezákonnou a pro budování nového státu nepoužitelnou. Lpění na ústavnosti dalšího procesu transformace směrem k republikám vedlo později k rozpadu společného státu.

Václav Havel správně usuzoval, že autorita federálního státu je přímo odvozená od voličů a federální shromáždění je orgánem ústavodárným. Bohužel tomuto pojetí neodpovídala politika republikových vlád a jejich premiérů P. Pitharta a V. Mečiara. Oba dva zastávali názor, že svrchované republiky tvoří federaci se společnou ústavou a z té jsou odvozeny federální orgány s pravomocí na celém území federace. V tomto chápání federace byl opomenut fakt, že federace spočívá v přenesení určité části svrchovanosti od konstituujících států na federální úroveň, a že v tomto rozsahu jsou federální orgány nositeli státní svrchovanosti a členové federace jsou jim podřízeni.

Princip svrchovanosti republik vedl k pravidelným setkáním zástupců republikových vlád. Následkem těchto setkání přestala být hospodářská reforma prioritou a místo ní se prioritou stalo státoprávní uspořádání. Setkání obou vlád probíhala ve slovenských Piešťanech, většinou pod taktovkou V. Mečiara, zatímco česká vláda vyčkávala a nedokázala převzít iniciativu.

Průlomem se stal projev prezidenta v parlamentu dne 24. září 1991, ve kterém žádal o vyhlášení referenda týkajícího se státoprávního uspořádání a schválení smlouvy mezi Českou a Slovenskou republikou. Tím došlo k opuštění celé koncepce československého státu výměnou za státní smlouvu v naději, že tím se slovenské požadavky uspokojí a stát se zachrání. Avšak slovenská strana neměla důvod ve svých vzrůstajících požadavcích polevovat.

Krize a napětí ve společnosti byly vystupňovány poté, co 17. listopadu 1991 Václav Havel parlamentu předložil své návrhy zákonů a zároveň vyzval občany,

¹ Tato ústava se záhy ukázala jako zcela nefunkční. Odstranění dostředivého prvku, který představovala vedoucí úloha KSČ, nebylo ničím nahrazeno a naopak- přijetím principu svrchovanosti republik, který byl součástí ústavy, byl celý proces rozpadu právně zaručen. Parlament vytvořený podle této ústavy mohl fungovat jen s velkými obtížemi a s neustálou možností práva veta jakoukoliv komoru SN a SL. Bylo- li v jedné části SN 75 poslanců, pak pouhá nepřítomnost, či zdržení se hlasování 31 poslanců (z celkového

aby je podpořily. Jedním z hlavních návrhů bylo schválení existence referenda a jeho následné vyhlášení. Prání většiny občanů jak české, tak slovenské strany však byla zřejmá, a to zachování společného státu. Avšak referendum nebylo nutné, protože mohlo dát pouze známou odpověď na otázku společného soužití. Otázka státního uspořádání tudíž nadále přetrvávala. Prezident v podstatě obvinil federální parlament z nefunkčnosti a vytvářel dojem, jako by tehdejší federální shromáždění bylo vinno za ústavněprávní krizi způsobenou jednáním republikových zástupců, které on sám inicioval. Prezidentovo vystoupení znamenalo oslabení funkce parlamentu. Ve skutečnosti však nešlo o nefunkčnost parlamentu, ale nefunkčnost ústavy. Pravomoci parlamentu byly silně limitovány ústavou. Federální shromáždění bylo nejvyšší zákonodárnou institucí, přímou volbou reprezentující vůli občanů, institucí, která se místo odsuzování a zmenšování její pravomoci měla posilovat a povzbuzovat.

Jednou z možností, jak vyřešit tuto krizi bylo přiznání se celé veřejnosti o nefunkčnosti této ústavy, a poté z titulu prezidenta státu vyřešit situaci prohlášením ústavy za nefunkční a nezákonnou. Poté by se buď mohlo vrátit k upravené ústavě z roku 1920 anebo vyhlásit stav tzv. bezprávního vakua juris, kdy by byl stát řízen dekrety, jež budou podléhat schválení novým shromážděním.² Další variantou předejetí ústavní krizi mohlo být předložení návrhu vlastní ústavy referendu. Tato varianta však nebyla ústavní, protože nebyla ústava.³

Návrhy prezidenta V. Havla nebyly prosazeny a idea státní smlouvy dostala svoji konečnou podobu ve formě návrhu textu smlouvy o zásadách státoprávního uspořádání. Tento text měl řadu nedostatků, ale představoval určité řešení do budoucna. Tento návrh smlouvy znamenal konečnou pro vznik Československého státu a současně uděloval právo veta každé straně, které bylo nakonec slovenskou stranou plně využito a znamenalo konec jakémukoliv dalšímu postupu. Další iniciativu na sebe převzali až vítězové červnových voleb, kteří společně rozhodli o rozdělení Československa na dva samostatné státy.

Ještě před uskutečněním parlamentních voleb proběhlo na půdě SRN několik neúspěšných pokusů vyhlásit svrchovanost Slovenské republiky. To, co se

² Obdobná byla situace i v poválečném Československu, kdy prezident Beneš vládl dekrety až do vytvoření Národního shromáždění.

³ Precedens pro takový postup byl již vytvořen např. ve Francii v roce 1946, kdy byla přijata ústava lidovým hlasováním a poté, co se ukázala její nefunkčnost a vzájemná rozporuplnost, prezident Charles de Gaulle ji zrušil a nahradil ji novou ústavou.

nepodařilo prosadit před volbami, se stalo prvním krokem vítězného HZDS-slavnostně byla vyhlášena svrchovanost Slovenské republiky. Na to prezident Václav Havel reagoval abdikací a slovy, že nechce „být brzdou ve vývoji historie“⁴.

1.3. Ústavní aspekty zániku ČSFR

S rozbořem ústavních základů ČR nepochybně přímo souvisí základní otázky spjaté se vznikem ČR jako samostatného státu, který jako subjekt mezinárodního práva vznikl v plném rozsahu až zánikem ČSFR, jejíž byla ČR od 1. ledna 1969 součástí.

Ústavní forma zániku státu je spíše výjimečným případem. Ústavními zákony (např. ústavní zákon o zániku ČSFR, ústavní zákon o zániku funkce soudců a o skončení pracovních a služebních poměrů v souvislosti se zánikem ČSFR,...) došlo k zániku ČSFR a k stanovení zásad pro rozdělení majetku a k přechodu pravomocí orgánů federace na orgány ČR a SR. Nástupnické státy, tj. ČR a SR, přitom nevznikly se zánikem federace, neboť vznikly již 1. ledna 1969. Historie české státnosti má přitom více než tisícileté kořeny. Nyní se však staly svrchovanými a současně samostatnými státy. Spolu s uvedenými ústavními předpisy tyto otázky řeší více než 30 smluv mezi vládami ČR a SR. K nejdůležitějším patří smlouvy o vytvoření celní unie, měnové unie (byla již zrušena), o společných státních hranicích, či o režimu na těchto hranicích.

Na základě těchto předpisů došlo k rozdělení majetku ČSFR, jejích movitých a nemovitých věcí, státních finančních aktiv a pasiv, měnových aktiv, pasiv a rezerv a jiných majetkových práv a závazků ČSFR, pro které byly dle příslušného ústavního zákona stanoveny následující principy:

- 1) *princip územní*, podle kterého přechází majetek na ten nástupnický stát, na jehož území se nachází
- 2) *princip podílu počtu obyvatel* obou nástupnických států v poměru dvě ku jedné.

Nebylo tak přihlédnuto k *principu historickému*, podle kterého by republikám zůstal ten majetek, který do společného státu vnesly v roce 1918 při jeho vzniku

(bez ohledu na to, kde by se v současnosti nacházel) a zejména *principu zásluhovosti*. Při něm se zjišťuje výše daní, kterými následnické státy přispívaly k vytváření majetku zanikajícího státu. Dále bylo vypořádáno členství v mezinárodních organizacích a stanoveny výjimky z výše uvedených principů dělení zejména v případě majetku Centra kupónové privatizace, Tranzitivního plynovodu, Československých aerolinií a bývalých podniků zahraničního obchodu a jejich afilací v zahraničí.

Z hlediska ústavního práva jsou klíčová pravidla pro recepci právního řádu federace a dalších důležitých právních faktů. Ta jsou obsažena v ústavních předpisech ČNR. Ústavní zákon č. 4/1993 Sb. Byl koncipován tak, aby ČR jako nástupnický stát nemusela svými státními orgány řešit novou situaci množstvím opatření v oblasti právního řádu, soustavy státních orgánů a organizací a mezinárodních vztahů. Učinila tak naráz jedním aktem v podobě ústavního zákona. Podle této úpravy právní předpisy ČSFR na území ČR zůstávají nadále v platnosti. V případě právních předpisů ČR přijatých koncem roku 1992 to nebylo třeba vyhlásit, neboť ČR jako stát vznikla k 1. lednu 1969 a existovala v rámci československé federace. K 1. lednu 1993 tak změnila jen atribut samostatnosti, nikoli státnosti jako takové. Nelze však použít jejich ustanovení, která jsou podmíněná toliko existencí ČSFR a příslušností ČR k ní. Další důležitou zásadou je, že v případě jejich rozporu s předpisy téže právní síly ČR vydanými do zániku ČSFR se postupuje podle právních předpisů ČR. V této souvislosti je třeba připomenout, že všechny ústavní zákony federace byly dekonstitucionalizovány s výjimkou těch, které se staly součástí ústavního pořádku ČR.

Nedostatkem přechodných ustanovení ústavního zákona č. 4/1993 Sb. Je pominutí otázek závaznosti rozhodnutí orgánů ČSFR a orgánů SR z doby federace na území ČR. Proto tyto otázky musely řešit naše soudy cestou někdy složitého výkladu. Došly k závěru, že zánikem ČSFR vznikly dvě na sobě nezávislé soudní soustavy. Není proto možné obracet se s případnými procesními návrhy na změnu rozsudků pouze na soudy svého státu, i když rozhodnutí bylo vyneseno soudem federace nebo soudem druhé republiky. Stejně tak musely být řešeny otázky výkonu rozhodnutí soudy druhé republiky, kde se došlo k závěru, že rozsudek soudu, který měl sídlo na území SR a byl vyhlášen do konce roku 1992, nemůže mít na území ČR pozitivní účinky (nelze jej vykonat), pokud nestanoví zákon nebo mezinárodní

smlouvy něco jiného, má však účinky negativní jako *res iudicata*, tj. překážka věci rozhodnuté.

1.4. Historie ústavního práva ČR

Ústavní právo České republiky nevzniklo dnem 1. ledna 1993. Navazuje na vývojovou linii, která v našich zemích započala v revolučním roce 1848 a po mnoha peripetiích 50. a 60. let 19. století nastoupila od roku 1867 cestu ve směru k modernímu právnímu státu. Náš ústavní systém v sobě proto obsahuje řadu prvků, které zdědil prostřednictvím Ústavní listiny Československé republiky z roku 1920 ještě z Rakouska- Uherska a v němž jde až k obecnému občanskému zákoníku z roku 1811 a jeho různých předlohách.

Zcela konkrétní návaznosti je již možné vysledovat v souvislosti s právním řádem předmnichovské ČSR. V České národní radě byl sice odmítnut návrh, aby byla Ústavní listina z roku 1920 v podstatě převzata jako Ústava ČR, nicméně nejen v této Ústavě, nýbrž i v řadě dalších předpisů (volební zákon pro parlamentní volby, jednací řád, státní občanství, zákonná úprava postavení jednotlivce,...) můžeme najít východiska a inspirace z této doby.

Současný vývoj ústavního práva důsledně sleduje linii diskontinuity s předchozím obdobím let 1948- 1989. Právní předpisy staršího data v něm již nenalezneme. Z hlediska celkového vývoje právního řádu tak ústavní právo představuje určitou zvláštnost. Oproti metodě postupného doplňování např. soukromoprávních předpisů byla v oblasti ústavního práva zvolena metoda radikálních změn. Kromě přijímání zcela nových řešení, jako se stalo v oblasti volebního či petičního práva, byly v ústavních předpisech urychleně provedeny zásadní revizní úpravy počínaje odstraněním vedoucí role KSČ z našeho ústavního zřízení. Nakonec byla přijata zcela nová Ústava ČR.

Podstatným problémem bylo vyřešení vztahu k minulému režimu a jeho právu. Jedním z pokusů o řešení byl ústavní zákon č. 23/1991 Sb., který stanovil, že: „*Zákony a jiné právní předpisy musí být uvedeny do souladu s Listinou základních práv a svobod nejpozději do 31. prosince 1991. tímto dnem pozbývají účinnosti ustanovení, která s Listinou základních práv a svobod nejsou v souladu.*“⁵

Jiným předpisem byl zákon č. 480/1991 Sb., o době nesvobody, který konstatoval, že v letech 1948 – 1989 komunistický režim porušoval lidská práva i své vlastní zákony a vyslovil zásadu, že „*právní akty přijaté v době uvedené v § 1 se ruší jen tehdy, stanoví-li tak zvláštní zákony.*“⁶

Pokusem o radikální řešení této otázky byl zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. Jeho ustanovení, která mohla mít dopad pro oblast ústavního práva, však Ústavní soud ve svém významném nálezu prohlásil za pouhé deklarace. Týká se to i takových ustanovení, podle nichž komunistický režim porušoval základní zásady demokratického právního státu, mezinárodní smlouvy i své vlastní zákony a prakticky tím postavil vůli a zájmy komunistické strany a jejích představitelů nad zákon, že to byl režim zločinný, nelegitimní a zavrženíhodný a že odpor občanů proti tomuto režimu, a to i ve spojení s cizí demokratickou mocností, byl legitimní, spravedlivý, morálně oprávněný a hodný úcty.

Při nápravě křivd a bezpráví minulosti je možné uvažovat o právních prostředcích, jako jsou represe, retribuční, restituce, satisfakce, rehabilitace, amnestie, milost nebo reparace. Nic už ale nedokáže vrátit zpět čas a to, co se v něm odehrálo. Právními prostředky nelze minulost vymazat, ani vylepšit, lze jen stanovit měřítko autoritativního hodnocení. Nicméně všech těchto prostředků bylo u nás v různé míře použito, neboť se nejednalo jen o nápravu, ale i o zdůraznění toho, že nic nesmí beztrestně projít a nemůže být zapomenuto.

1.5. Parlamentní politický systém

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se odehrála jedna z nejvýznamnějších událostí dvacátého století. Komunismus v Evropě padl. Země střední a východní Evropy se dokázaly zbavit autoritativních režimů a nastoupily cestu demokracie. Stalo se tak v rámci celosvětové tzv. třetí vlny demokracie.

⁶ Proto byly restituční zákony založeny na platnosti předpisů bývalého režimu, kterými bylo v minulosti vlastnictví odnímáno nebo kterými došlo k jeho bezprávné okupaci. Likvidovaly se proto jen následky nebo

V Československu (ale i v Polsku) hovoříme o tzv. demokratizaci formou přesunu, která je společným dílem autoritativní vlády a prodemokratické opozice. Nejdříve se vláda rozhodne k mírné liberalizaci režimu a začíná částečně ztrácet kontrolu nad událostmi. Opozice toho využívá k zesílení svého postavení a zintenzivňuje svou činnost. Vládcí reagují zostřením represí s cílem ovládnout situaci a utlumit mobilizující politickou opozici. Obě skupiny si následně uvědomí vzniklý pat a začínají jednat o možnosti uskutečnění systémové změny cestou porozumění.

Všechny země postkomunistické střední a východní Evropy stanuly po svržení komunismu před zásadní problémem týkajícím se jejich ústavně politického uspořádání- přijmout novou ústavu a zvolit typ politického režimu. Setrvání na dosavadních ústavně politických vzorcích bylo vzhledem k celkové změně politického systému neúnosné. V řadě států docházelo k jistým reformám ještě v osmdesátých letech v časech komunismu, ty však nepřekročily rámec autoritativního systému, a tedy nepřijímaly demokratické principy *par excellence*. Po většinou krátkém období ústavně politických provizorií, které v postkomunistických zemích následovalo těsně po systémových změnách v roce 1989, přistoupily všechny státy střední a východní Evropy k přijetí nových ústav nově definujících politické režimy (kromě Lotyšska, které se vrátilo k předválečné ústavě z roku 1922, a Maďarska, které rozsáhle novelizovalo komunistickou ústavu z roku 1949. Česká ústava byla přijata parlamentem 16. prosince 1992 (tedy ještě před nabytím samostatnosti). Ve všech ústavách jsou obsaženy články definující systémové zásady, strukturu nejvyšších státních orgánů a práva a povinnosti občanů. Tyto tři kategorie jsou často doplněny o úvodní pasáže (preambule). Jistou výjimkou je česká ústava, protože neobsahuje tematiku občanských práv a svobod (jsou obsaženy v samostatné Listině základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky).

Ústava ČR vylučuje původní socialistickou republiku jako formu vlády odvozenou od systému vlády shromáždění. Podle ústavního zákona o československé federaci bylo Federální shromáždění nejvyšším orgánem státní moci. V rámci přijetí principu dělby moci již takový přívlastek žádný z orgánů státu nemá⁷.

⁷ Např. podle čl. 66 ústavního zákona o čs. federaci byla vláda ČSFR „*nejvyšším výkonným orgánem státní moci*“. Nyní však je ústavně definována v čl. 67 Ústavy ČR jako „*vrcholný orgán výkonné moci*“, což je

Zatímco samotný přechod od autoritativního režimu k demokracii zvládla drtivá většina zemí střední a východní Evropy úspěšně, hlavní úkol je teprve čekat. Přechod k demokracii je totiž pouze prvním krokem. Konečnou stanicí na cestě do západní Evropy je dosažení demokratické konsolidace. O obtížnosti tohoto úkolu svědčí fakt, že na rozdíl od samotného přechodu k demokracii dospěla k demokratické konsolidaci jen menšina postkomunistických zemí. Z devatenácti postkomunistických zemí v Evropě pouze šest z nich lze označit za konsolidované demokracie. Jsou to Česko, Estonsko, Litva, Maďarsko, Polsko a Slovinsko. Ostatní státy buď tyto podmínky splňují jen částečně (např. Slovensko, Lotyšsko), nebo vůbec (např. Rumunsko).

Rozhodujícím rysem funkční demokracie je vyvážená struktura mocenských vazeb. V mezích demokratického politického systému lze odlišit tři základní vládní modely: parlamentní, prezidentský a poloprezidentský systém. Kategorie politických režimů se určují jednak podle způsobu rozdělení politické moci ve státě na zákonodárnou, výkonnou a soudní, jednak podle charakteru vzájemných vztahů a závislostí mezi zákonodárnými sbory a výkonnými institucemi. Z tohoto pohledu je parlamentní režim protikladem prezidentského režimu, zatímco poloprezidentský režim je syntézou obou. Nicméně některé systémy se této klasifikaci vymykají (např. direktoriální systém ve Švýcarsku).

Prezidentské systémy (např. v USA) respektují výrazné oddělení moci výkonné a zákonodárné; každá z těchto mocí má svou vlastní legitimitu vázanou na vůli voličů.

Poloprezidentské systémy (např. Francie) jsou v politické praxi spíše výjimkou, třebaže některé z transformujících se postkomunistických zemí variantu se silnou výkonnou mocí výrazně podporují.

Nejběžnější formou demokratické vlády v Evropě je parlamentní systém. V praxi platí, že parlamentní systém je slučitelný jak s monarchiemi, tak s republikánským zřízením. Z toho plyne, že hlavou státu může být jak dědičný monarcha (Belgie, Spojené království, Švédsko), tak prezident, který může být volen jak přímo (Rakousko, Irsko), tak zákonodárným sborem (Německo, Česká republika). Parlamentní systémy mají své těžiště ve voleném zákonodárném orgánu (dolní komora parlamentu), přičemž výkonná moc je na zákonodárné moci značně

závislá. Parlament může legislativní moc odvolat v důsledku vyjádření nedůvěry. Naopak vláda má právo parlament rozpustit.

Základem parlamentního systému je svrchovanost zákonodárné moci a princip tzv. sdílené moci. Ten v sobě zahrnuje vazbu mezi zákonodárným sborem a vládou, jež je vymežována dvěma základními kritérii:

- 1) vlády jsou vždy jmenovány se souhlasem parlamentu a mohou fungovat také pouze s jeho podporou; pokud se tato podpora vytratí, parlament ztrácí současně i schopnost plnit svou výkonnou funkci
- 2) druhým znakem parlamentního systému je právo hlavy státu, resp. výkonné moci, legislativu rozpustit a vypsát nové volby.

1.5.1. Vláda

Vzájemná závislost výkonné moci a moci zákonodárné, tedy právo exekutivy rozpustit parlament, doplněné právem legislativy vyslovit vládě nedůvěru, je v parlamentních systémech nástrojem, který napomáhá řešit situace, kdy se vztah vlády a legislativy octne na mrtvém bodě. Jednak oslabují vládu, pokud nemá dostatečnou podporu v zákonodárném sboru, jednak umožňují, aby se systém zbavil zablokované a neefektivní vlády ústavní cestou.

Ustavení i fungování vlád v parlamentních systémech jsou zpravidla závislé na většinovém souhlasu parlamentu, resp. jeho dolní komory. Politická hra o hlasy poslanců má dvě podoby. První je klíčové hlasování o vyjádření důvěry vládě, která se po vítězných volbách ujímá vlády, a která musí získat nadpoloviční většinu hlasů přítomných poslanců. Pro schválení návrhů běžných zákonů totiž ústavy vyžadují souhlas nadpoloviční většiny všech poslanců.

Menšinové kabinety- tj., vlády složené z členů jedné politické strany, která nedosáhla nadpoloviční většiny křesel ve sněmovně, vyžadují trvalé vyjednávání s poslanci jiných politických stran o každém konkrétním návrhu, který vláda sněmovně předkládá. Tím vznikají tzv. legislativní koalice- účelová spojení stran nebo konkrétních poslanců, která mají vládě zajistit schválení konkrétního zákona. Tyto koalice nejsou trvalé, ale vznikají ad hoc podle momentálních potřeb. Závisejí především na vzájemných vyjednáváních a umožňují i nevládním, opozičním stranám, aby dosáhly prosazení svých požadavků. Schopnost vládnoucí strany

manévrovat a navazovat legislativní koalice se pak přímo odráží v míře její úspěšnosti.

Odlišnost legislativních koalic od klasických modelů vládních koalic spočívá právě v jejich flexibilitě a nezávislosti do budoucnosti. Opoziční dočasní spojenci navíc nenesou odpovědnost za vládní politiku jako takovou. Přímá účast stran v koaličním typu vlády naopak přenáší jednání dovnitř vlády, mezi koaliční partnery, kteří jsou navíc společně odpovědní za vládnutí bez ohledu na to, zda se jim zdaří prosadit vlastní návrh, dosáhnout kompromisu nebo pokud se musí ostatním v daném okamžiku zcela podřídít.

Samotné sestavení vlády je v parlamentních demokraciích s multipartijními systémy záležitost často velmi složitá. Vyjednávání zahrnují složitá jednání nejen o tom, které politické strany se budou na vládě podílet, ale i za jakých podmínek. Nemalý význam hraje i vyjednávání o konkrétních osobách v budoucí vládě. Shoda na stranickém složení budoucí vlády nemusí nutně znamenat shodu na jejich konkrétních členech.

1.5.2. Politické strany

Politické strany jsou vedle volebních systémů dalším podstatným faktorem v demokratické konsolidaci. Dnešní politické strany se v zemích střední a východní Evropy většinou nově zformovaly až po roce 1989. V některých státech byl vývoj na přelomu osmdesátých a devadesátých let poznamenán zvláštním fenoménem uskupení typu „nestraničské fórum“. Byla to hnutí, která integrovala antikomunistické síly (ještě ne strany), bez ohledu na politickou orientaci, protože jejich jediným cílem bylo porazit komunistickou stranu. Taková hnutí se zformovala v Československu (OF- Občanské fórum, VPN- Veřejnost proti násilí), Polsku (Solidarita), Litvě (Sajudis), Estonsku (Lidová fronta). V ostatních zemích střední a východní Evropy, a to v Maďarsku a v Slovinsku hnutí typu fórum nevzniklo. Oproti českému OF nebo polské Solidaritě v Maďarsku nejprve vznikly opoziční politické strany (křesťanští demokraté, sociální demokraté, liberálové, zelení), které se před volbami 1990 spojily do koalice. Je to opačný proces než v českém nebo polském případě, kdy nejprve vzniklo celonárodní hnutí a teprve jeho fragmentací politické strany.

V zemích střední a východní Evropy (SVE) lze tedy politické strany rozdělit do několika skupin: nové (vzešlé z hnutí fórum), postkomunistické, historické, vzniklé okolnostmi procesu transice. Typickým příkladem nových stran je česká Občanská demokratická strana (ODS). Postkomunistické strany jsou přítomny ve všech státech SVE a v některých z nich se dostaly i k moci. K postkomunistickým stranám je třeba také přiřadit strany, které sice nejsou pokračovatelkami vládnoucích komunistických stran, ale legálně působily v rámci národních front, takovým příkladem je česká KDU- ČSL. Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) je speciálním případem. Je to strana postkomunistická, ale zároveň také komunistická (ponechala si svůj ortodoxní komunistický charakter). Takové spojení obou charakteristik nemá v konsolidovaných demokraciích SVE obdoby. Historické strany - u nás Česká strana sociálně demokratická (ČSSD) jsou takové, které navázaly na svou činnost z období před nástupem komunismu. Vzhledem k tomu, že stranický život se neustále proměňuje, v pozdějších letech vznikaly další strany, které již nelze řadit k tomuto základnímu rozdělení (například Unie svobody).

1.6. ČR a mezinárodní organizace

ČR je členem celé řady mezinárodních organizací. Z hlediska ústavního práva se touto formou realizují ústavní směrnice pro vystupování ČR v mezinárodních vztazích. Z hlediska předmětu ústavního práva má zásadní význam zejména členství v takových mezinárodních organizacích, jako jsou OSN, Rada Evropy, NATO a MOP (Mezinárodní organizace práce). Jedná se o mezinárodní vládní organizace, neboť jsou zakládány projevem vůle budoucích členů, mají od nich odvozenou mezinárodněprávní subjektivitu (vystupují svým jménem) a plní specializované funkce, které jim státy svěřily. Prostřednictvím členství v takových organizacích může ČR účinněji sledovat své ústavně zakotvené zahraniční zájmy a realizovat svou politiku.

Pokud jde o členství v OSN, z hlediska ústavního práva souvisí zejména s otázkou mírové zahraniční politiky v rámci celosvětového společenství a ochrany lidských práv. ČR je v této souvislosti smluvní stranou množství významných lidskoprávních úmluv (např. Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia,

Úmluva o potlačení všech forem diskriminace žen či Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace).

MOP vznikla jako součást versailleské mírové smlouvy a po 2. světové válce se stala odbornou organizací přidruženou k OSN. Zaměřuje se zejména na ochranu zaměstnanců v oblasti práce, mezd a odborového sdružování.

Rada Evropy se stala podle Statutu Rady Evropy (ČR přistoupila dnem 30. června 1993) zejména základním nástrojem prosazování demokracie, lidských práv a základních svobod v evropském měřítku cestou smluvních dokumentů a institucionálně cestou Evropského soudu pro lidská práva, Výboru ministrů, Evropského výboru zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.

Zvláštní ústavní význam má členství ČR v NATO od roku 1999. Byl tím dovršen proces změn naší zahraničněpolitické orientace z hlediska závazků o společné obraně. Základ zaměření Severoatlantické smlouvy spočívá v podpoře cílů a zásad Charty OSN, ve společné ochraně svobody, společné dědictví a civilizace založené na zásadách demokracie, svobodách jednotlivce a právním státu, podpoře stability a blahobytu v severoatlantické oblasti na základě kolektivní obrany. O ústavním významu našeho členství svědčí změny, které byly v této souvislosti provedeny. S tím souvisí i problematika mimořádných stavů, když smyslem členství v NATO je prevence ohrožení územní celistvosti, politické nezávislosti nebo bezpečnosti ČR.

1.6.1. Vstup do NATO

Členství v NATO⁸ jsme dosáhli v roce 1999 (12. března 1999), ve chvíli první intervence NATO do poststudenoválečné nové Evropy, která odhalila velkou rozpačitost a ambivalentnost české společnosti a české politické reprezentace vůči novému poslání aliance. Pro Čechy, stejně jako pro Maďary i Poláky, byl vstup do NATO především potvrzením jejich západní orientace, identifikací s určitými hodnotami, začleněním do západního demokratického společenství. Byla tu i prioritní bezpečnostní. Ale jakmile jsme se začali přibližovat ke vstupu do NATO, vznikly zde problémy v chápání nové role NATO. Česká společnost v čele s českou politikou projevila velkou zdrženlivost vůči novému poslání aliance. Najednou se ukázalo, že vstup do Severoatlantické aliance může také zvýšit pocit nebezpečí. Představa, že vstoupíme do NATO a tím se začleníme na Západ a utečeme od problémů Východu nebo Balkánu, se ukázala mylnou. Vstupem do západního společenství jsme se zároveň zavázali ke společnému řešení problémů, třeba právě na Balkáně.

1.7. ČR a nadnárodní organizace

Nadnárodní organizace se od mezinárodních organizací liší svým integračním působením, kterým si podřizují chování svých členů i proti jejich vůli. Proto přistoupení k takové organizaci znamená vážný zásah do ústavy konkrétního státu. Praktickým se to stalo v souvislosti s přistoupením ČR k EU na základě přístupové procedury, která byla v ČR v roce 2003 ukončena úspěšným referendem. V této

⁸ Hospodářské posílení západní Evropy dosažené pomocí Marshallova plánu bylo prvním krokem k posílení evropské bezpečnosti. Po zahájení blokády Berlína se ale ukázalo, že ozbrojené složky Západní unie nejsou sami schopny čelit případnému nebezpečí. Evropa tedy začala usilovat o vojenskou spolupráci se Spojenými státy. Spojeným státům v takové spolupráci bránila zásada neangažovat se v době míru ve vojenských koalicích. V červnu 1948 senátor Arthur Vandenberg inicioval v Kongresu rezoluci, která prosazovala účast USA v regionálních vojenských organizacích. Rezoluce byla přijata, a tím byl vytvořen předpoklad pro vznik spojeneckého svazku. Hned poté, 6. července 1948, byla zahájena jednání o severoatlantické obraně mezi státy Bruselského paktu, USA a Kanadou. V březnu 1949 bylo k rozhovorům přizváno dalších pět západoevropských zemí. Nakonec došlo 4. dubna 1949 ve Washingtonu k podpisu Severoatlantické smlouvy. Jejími signatáři se staly Spojené státy, Velká Británie, Kanada, Belgie, Dánsko, Francie, Island, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko a Portugalsko. Americký senát 21. července 1949 smlouvu ratifikoval a o měsíc později vstoupila v platnost. Podpisem smlouvy vznikla Severoatlantická aliance (*North Atlantic Treaty Organization, NATO*).

souvislosti vzniklo několik otázek, které se snažila vyřešit tzv. euronovela Ústavy ČR.

Prvou z nich byl způsob, jakým ČR vysloví vnitrostátně souhlas se vstupem do takového společenství a jeho důsledky. Tato otázka byla vyřešena přijetím Ústavního zákona o referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii a o změně ústavního zákona č. 1/1993 Sb., který v této věci zakotvil požadavek obligatorního referenda pro přistoupení k EU.

Dále je to vztah mezi vnitrostátním právem ČR a právem nadnárodního společenství, kdy bylo nutno zajistit nejen bezprostřední aplikaci smlouvy o přistoupení a tzv. zakladatelských smluv, nýbrž i přímou aplikovatelnost aktů orgánů nadnárodního společenství, které tvoří právo nejen pro státy, ale i pro jednotlivce, aniž je třeba jejich ratifikace.⁹

Od okamžiku našeho vstupu do EU ve smluvně vymezeném rozsahu působí právo ES bezprostředně i vůči jednotlivci stejně jako právo ČR. Právo ES může být uplatňováno před orgány ČR, stejně jako před orgány nadnárodního společenství (zejména Evropský soudní dvůr). Významná část našeho právního řádu byla v přístupovém období přepracována a okamžikem přistoupení k EU nabyly účinnosti právní předpisy, jejichž účinnost byla v přechodných ustanoveních odložena právě k tomuto okamžiku. Tímto okamžikem došlo i ke změně postavení našich státních orgánů a ČNB (Česká národní banka).

V orgánech EU zastupuje ČR především výkonnou moc. Těmito orgány je Evropská rada, Evropský parlament, Rada EU, Evropská komise, ECB, Evropská investiční banka, Účetní dvůr a Evropský soudní dvůr a Soud první instance.

1.7.1. Přípravenost unie na rozšíření

Proces rozšiřování EU o země SVE představoval pro Unii mimořádně náročný úkol. Na rozdíl od předchozího přijímání nových členů se toto rozšíření odehrálo v situaci, kdy Unie v mnoha ohledech čelila novým výzvám a limitům. Jednou

⁹ Základním dokumentem v tomto směru byla Asociační dohoda, která v čl. 69 až 71 upravila sbližování stávajících a budoucích právních předpisů ČR s právními předpisy EU. Dne 16. 4. 2003 byla v Aténách podepsána smlouva o přistoupení k Společenství mezi členskými státy a deseti budoucími členy. Na jejím

z nich bylo přijetí Smlouvy o EU¹⁰, která Unii posunula vpřed v neobvyklém rozsahu a s významnou dynamikou. Smlouva o EU, která obsahuje zavedení společné měny EURO, rozvoj agendy justice a vnitra (JaV) nebo vytvoření efektivní Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP), je již sama o sobě křehkým kompromisem členských států. Od úspěšného splnění jejích ambiciózních úkolů byl pouze krůček k reformě Unie, která v tomto období čelila komunikačním obtížím, byrokracii evropských institucí a především nezájmu evropské veřejnosti. Splnění cílů daných Smlouvou o EU bylo možné pouze pomocí efektivní, spolehlivé a transparentní institucionální struktury, a proto se zájem politických reprezentací obrátil po roce 1991 směrem k vnitřnímu chodu Společenství.

Nezbytnost reformovat vnitřní rámec Unie byla potvrzena také ratifikačním procesem navazujícím na přijetí Smlouvy o EU. Evropská veřejnost v důsledku špatné informovanosti a celkové neprůhlednosti evropského integračního procesu v průběhu let 1992- 1993 zřetelně signalizovala svou nespokojenost se stávající situací¹¹. Problémy spojené s ratifikací Maastrichtské smlouvy v mnoha zemích znamenaly další radikální impuls k zahájení diskuse o reformě evropských institucí. Posledním podnětem k urychlenému řešení interních otázek Unie se stal nápor kandidátských zemí ze střední a východní Evropy po roce 1990. Evropské instituce sdružující patnáct členských států, konstruované původně jako platforma pro šest zakládajících zemí, již nemohly předpokládat úspěšnou kooptaci dalších zájemců o členství.

Ačkoli byla nevyhnutelnost vnitřní reformy Unie potvrzena již na počátku devadesátých let, podařilo se k jejímu řešení přistoupit až na summitu v Nice v roce 2000.

¹⁰ Smlouva o EU neboli tzv. Maastrichtská smlouva byla podepsána 7. února 1992.

¹¹ V Dánsko byla ratifikace úspěšná až na druhý pokus, kdy v těsném výsledku Smlouvu o EU podpořilo 56,7 % občanů. Jako hraniční lze hodnotit výsledek referenda ve Francii, kde Smlouvu schválilo 51 % občanů. V Norsku bylo referendum neúspěšné, ve Velké Británii bylo při hlasování ve sněmovně svázáno

2. Ekonomická situace

V lednu 1990 se československá ekonomika, téměř plně zestátněná a centrálně plánovaná, ocitla v situaci rozjetého vozu bez kočího. Před několika týdny padla vláda komunistické strany a nová vláda byla rozhodnuta ukončit plánování ekonomiky ze dne na den a do konce roku připravit zrušení závazných státních cen. Vyhradila si rok 1990 na to, aby připravila koncepci transformace ekonomiky z plánované na tržní. Povolení soukromého podnikání (s volnou tvorbou cen) po čtyřech desetiletích zákazu vytvořilo první, zatím malý segment tržní ekonomiky. Banky dosud na financování soukromého sektoru připraveny nebyly.

V červenci téhož roku vydala Komerční banka první emisi dluhopisů v objemu 1mld Kčs (podle připravovaného zákona o dluhopisech) a rozprodala ji na primárním trhu. V říjnu navázalo ministerstvo financí vydáním emise státních dluhopisů za účelem financování majetkových rehabilitací¹².

V lednu 1991 přestaly platit závazné státní ceny a o den později, když byly otevřeny obchody, propukla cenová liberalizace v plné síle- během dvou týdnů se cenová hladina zvýšila o 25 % a rostla dále. Státní podniky bez plánu a bez pevných cen se ocitly poprvé na skutečném trhu. Úřady práce začaly evidovat první nezaměstnané, zpočátku řádově ve stovkách a časem v tisícovkách. Státní banka zrušila svůj monopol na výměnu deviz, vznikl devizový trh s volně směnitelnou korunou, byl nastaven kurz koruny vůči dolaru.

Nejdůležitější krok ekonomiku ale teprve čekal: šlo o odstátnění státních podniků. Plány transformace, tak jak se vyprofilovaly během let 1990 a 1991, byly pojaty dostatečně široce; zahrnovaly restituce majetku zestátněného po roce 1948, „malou“ privatizaci formou aukcí, „velkou“ privatizaci formou soutěží s předpokládanými privatizačními plány a konečně zvláštní formu „velké“ privatizace- „kuponovou“ privatizaci formou celonárodní akce akcií za privatizační kupony (naplánovanou na dvě vlny).

¹² Odtud i běžný název emise „rehabilitační“ dluhopisy (jejich jistina se splácela postupně s tím, že konečná splatnost měla být desetiletá, ale jako mnoho jiných emisí byla i tato nakonec stažena z oběhu

Na soukromé vlastnictví v podnikání měly navazovat všechny další instituce vyspělé soudobé tržní ekonomiky až po vytvoření fungujícího kapitálového trhu s poměrně velkou kapacitou. Vznik kapitálového trhu v Československu je svým způsobem specifický a ojedinělý. Jeho jednotlivé prvky nevznikaly spontánně z potřeb účastníků trhu a na základě jejich aktivit, ale byly tvořeny předem jako projekty, v těsné návaznosti na projekt kuponové privatizace.

2.1. Ekonomická transformace

Hlavním úkolem politické reprezentace v letech 1990- 1992 byla legitimizace a zajištění právního rámce transformace československé ekonomiky. Diskuse o *Scénáři ekonomické reformy* na podzim roku 1990 velmi urychlily diferenciaci o rámci Občanského fóra a vedly ke vzniku Občanské demokratické strany. Příznačná byla debata o celkovém pojetí a charakteru změn. Někteří hovořili o politické a ekonomické reformě ve smyslu návratu k původnímu uspořádání; spor byl o to, zda má jít o návrat před rok 1968, 1948 nebo 1938. Jiní zdůrazňovali, že cílem je transformace, přechod k novému systému.

Nejurputnější debaty se logicky odehrály na téma majetkových změn, které znamenaly nevratný pohyb od odstátněné a centralizované ekonomiky k volnému tržnímu hospodářství. Právní rámec privatizace byl v rukou parlamentu, kdežto její provedení a ostatní transformační kroky (liberalizace cen a zahraničního obchodu, vnitřní směnitelnost koruny) byly v kompetenci vlády. Předmětem největší pozornosti byly zákony privatizační a restituční (o zmírnění některých majetkových křivd). K majetkovým restitucím se přistoupilo ze dvou důvodů. Jednak komunistická likvidace soukromého vlastnictví byla jednoznačně hodnocená jako krádež, a tedy křivda hodná napravení, jednak šlo o velmi rychlou cestu jak najít vlastníka ke státnímu majetku. Co nejrychlejší změna vlastnických poměrů byla důvodem pro uzákonění nestandardní kuponové privatizační metody. Na přístupu k privatizaci se krystalizovala politická scéna. Odpůrci rychlé privatizace se neomylně shromáždili v sociální demokracii. Je historickým paradoxem, že nástup ČSSD k moci v roce 1998 z ní „učinil vášnivého privatizéra¹³“. Podle tohoto důvěrného znalce českých mocenských poměrů v posledních dvaceti letech tak

ČSSD splnila svůj historický úkol, neboť „*prohlásila majetkový převrat po roce 1989 za nezvratný*“!¹⁴

Hlavní spor o budoucnost se vedl o to, jaký je vztah mezi systémovými změnami (liberalizace, privatizace), které přinášejí tržní podněty, a vytvářením institucí a pravidel (včetně těch nepsaných). V přístupu k transformaci proti sobě stály dva přístupy: liberální kladl důraz na systémové změny, tržní podněty, které jsou předpokladem pro následný vývoj institucí (etika jako produkt konkurence, kapitálový trh jako produkt soukromého vlastnictví), institucionální přístup vycházel z tržních institucí (pravidel včetně sankcí), které následně mění vžité vzorce chování. Třebaže je na obou přístupech zrno pravdy, nebylo možné je kombinovat, a bylo nutné si mezi nimi vybrat. Liberální přístup nejprve dominoval, a v druhé polovině devadesátých let bylo proto nutné dohánět nedostatky v institucionálním a právním rámci.

Nástup oponentů dosavadního liberálního přístupu vedl koncem 90. let ve snaze připravit Českou republiku na vstup do Evropské unie k přípravě řady koncepčních a strategických rozhodnutí. Vnější tlak na přiblížení právnímu a institucionálnímu prostředí EU spolu s periodickým hodnocením konformity veřejných politik ve srovnání s evropskými standardy (pravidelné hodnotící zprávy Evropské komise) měly rostoucí vliv na politiku vlády a donutily ji také k opatřením v oblastech, v nichž čelila domácím zájmům.

2.2. Postavení ČNB

Vstupem ČR do EU došlo k změně nejen našich státních orgánů, ale i ČNB (České národní banky).

Dnem vstupu smlouvy o přistoupení ČR k EU v platnost:

a) podporuje ČNB, aniž by byl dotčen její hlavní cíl, obecné hospodářské politiky v ES se záměrem přispět k dosažení cílů ES

b) stane se součástí Evropského systému centrálních bank podle Smlouvy o založení ES a podle Protokolu o statutu Evropského systému centrálních bank a Evropské centrální banky (ECB) a je povinna dodržovat ustanovení Statutu v rozsahu požadavků na členské státy EU, kde dosud nebylo zavedeno euro jako

jejich národní měna; při plnění úkolů vyplývajících z tohoto postavení je ČNB povinna postupovat v souladu s právními akty ECB

c) nesmějí ČNB ani členové její bankovní rady při výkonu pravomocí a plnění úkolů a povinností svěřených jim zákonem o České národní bance, Smlouvou o založení Evropského společenství a Statutem vyžadovat ani přijímat pokyny od jakéhokoli subjektu

d) nesmí ČNB poskytovat návratné finanční prostředky ani jinou finanční podporu EU, členským státům ES, veřejnoprávním subjektům a právnickým osobám pod kontrolou některého z členských států EU nebo veřejnoprávního subjektu.

2.3. Burza cenných papírů, RM-System

Plány transformace z let 1990 – 1991 si klady za cíl odstátnit podniky: zahrnovaly „velkou“ privatizaci a v jejím rámci zvláštní formu - kuponovou privatizaci. Přechod k soukromému podnikání vyžadoval instituce vyspělé, včetně vytvoření kapitálového trhu.

Původně převládala představa, že kuponová privatizace povede k nalezení vlastníků, kteří se ujmou efektivní správy podniků, provedou její restrukturalizaci a adaptaci na náročné mezinárodní konkurenční prostředí. Postupně se modifikovala do snahy najít vůbec první soukromé vlastníky s tím, že měl následovat proces zušlechťení vlastnických vztahů kapitálovým trhem. Odtud velká důležitost přikládána právě rychlému vytvoření kapitálového trhu.

V dubnu roku 1993 zahájila Burza cenných papírů Praha obchodování svou první aukcí, do které převzala cenné papíry ze zrušeného „prozatímního trhu“. V květnu téhož roku byl otevřen druhý veřejný trh: RM-System. Oba organizované trhy byly svými systémy vypořádání napojeny na registr cenných papírů a jejich majitelů ve Středisku cenných papírů. Tím se mohly uvést do obchodování všechny akcie z kuponové privatizace, po první vlně v létě roku 1993 a po druhé vlně koncem roku 1994.

K problémům kapitálových trhů v České republice přispěly i opoždující se právní úpravy, regulační podmínky, instituce a jejich skutečná moc vynutit si dodržování pravidel. Dlouho trvalo vytvoření Komise pro cenné papíry a sbírání potřebných zkušeností. Chyběla regulace vztahů mezi majoritními a minoritními vlastníky společnosti.

Veřejné trhy nesplnily očekávání, ani pokud jde o vytvoření prostředí pro navyšování akciového kapitálu veřejnou nabídkou na burze, ani pro první získání akciového kapitálu.

Naproti tomu relativně úspěšněji si vede neorganizovaný trh dluhopisů v kombinaci s dobře zavedeným primárním trhem (umísťování nových emisí na trhu zajišťované investičními bankéři). Emise státních dluhopisů jsou vydávány pravidelně a ve standardních objemech. Ve srovnání se západními trhy je český trh dluhopisů omezen menším objemem domácího kapitálu, což však vzhledem k současné mezinárodní mobilitě kapitálu nemusí být zásadní překážkou dalšího rozvoje.

2.4. Privatizace

V roce 1989 mělo bývalé Československo jeden z nejmenších soukromých sektorů v bývalých socialistických zemích, zaměstnávající jen asi 1,2 % pracovní síly a produkující zanedbatelnou část národního důchodu. Odstátnění bylo tedy přirozeně jedním z hlavních úkolů transformace. Privatizace v České republice proběhla v rámci třech programů: majetkové restituce, malé privatizace a velké privatizace. Majetková restituce a malá privatizace začaly v roce 1990 a měly význam hlavně v počátečních letech transformace. Privatizace měla za následek, že soukromý sektor dnes produkuje vysoké procento hrubého domácího produktu (HDP). K prvnímu čtvrtletí roku 1995, po ukončení velké privatizace, pocházelo oficiálně ze soukromého sektoru téměř 75 % HDP. Rovněž z této perspektivy byl český privatizační program často citován jako „jeden z nejúspěšnějších příkladů transformace ve východní Evropě“¹⁶.

Restituce navrátila majetek lidem, kterým byl znárodněn po roce 1948. Protože restituce probíhala formou přímého jednání mezi restituenty a stávajícími

vlastníky, lze jen s obtížemi odhadnout celkové množství restituovaného majetku. Ví se jen, že bylo vzneseno více než 200 000 požadavků na navrácení zemědělské půdy, a že okolo 70 000 obytných domů bylo vráceno svým původním majitelům. Pro naše účely je podstatné, že každému vlastníkovu majetku, který při znárodnění přešel do vlastnictví nějakého podniku (a nebo se od znárodnění rozrostl), restituce umožňovala, aby se stal spoluvlastníkem dotyčného podniku při jeho privatizaci. Krom toho měl takový vlastník právo k přednostnímu nákupu dalších akcií dotyčného podniku za účetní hodnotu, pokud o ně projevil zájem.

Malá privatizace se soustředila hlavně na malé ekonomické subjekty jako obchody, restaurace nebo malé průmyslové firmy, které byly nabízeny ve veřejné dražbě. Právo účastnit se na dražbě měli jen čeští občané a družstva z nich složená. Kupci měli zakázáno převádět nabytý majetek na zahraniční subjekty. *Ke konci roku 1992 bylo takto rozprodáno více než 22 000 firem¹⁷*. Dražba dalších nejméně 10 000 subjektů byla naplánována na pozdější období. Ačkoli neexistovalo žádné vyslovené omezení na velikost majetku, který mohl být zprivatizován touto metodou, v ohnisku zájmu byly hlavně malé firmy angažující se v maloobchodě. Ke konci roku 1993, kdy byla malá privatizace oficiálně ukončena, přešel takto do soukromých rukou majetek za cca 30,4 miliard korun.

Zdaleka nejdůležitějším privatizačním programem v České republice byla velká privatizace. Byla zahájena na jaře 1991 a oficiálně ukončena v únoru 1995. Jejím cílem byla transformace klíčových podniků na soukromé subjekty. Všechny podniky, které nebyly restituovány a neprošly malou privatizací, byly rozděleny do čtyř skupin:

- podniky, které měly být privatizovány v první vlně velké privatizace,
- podniky, které měly být privatizovány v druhé vlně velké privatizace,
- podniky, které měly být privatizovány později (tj. po 5 letech),
- podniky, které měly být zlikvidovány.

Před rozdělením Československa v lednu 1993 probíhala privatizace souběžně v České i Slovenské republice.

Velká privatizace se, stručně řečeno, uskutečnila kombinací několika metod. Malé podniky byly vydraženy v aukci nebo prodány v tendru, středně velké

podniky byly prodány v tendru nebo v přímém prodeji. Velké podniky byly transformovány na akciové společnosti, jejichž akcie byly prodány buď v kuponové privatizaci, nebo za hotové, nebo byly zdarma převedeny na obce¹⁸. Výjimkou nebyly asi kombinace několika způsobů prodeje. Zdaleka nejdůležitější části velké privatizace byly privatizace pomocí kuponů¹⁹. Proces kuponové privatizace zahájilo původně Ministerstvo pro privatizaci. Později vznikl Fond národního majetku (FNM), státní instituce, jejímž účelem bylo vykonávat vlastnická práva v podnicích částečně nebo úplně vlastněných státem.

Na počátku první vlny kuponové privatizace bylo vybráno 2004 podniků a vedení každého z nich mělo za úkol připravit do října 1991 návrh, jak by privatizace jejich firmy měla proběhnout. Při sestavování tohoto návrhu jim mělo být nápomocno ministerstvo, které podnik založilo, nebo do jehož pravomocí podnik spadal. Návrh na privatizaci měl zahrnout jednu či více z následujících metod: přímý prodej domácímu či zahraničnímu kupci, veřejnou dražbu, veřejnou nabídku, bezúplatný převod na obci či jiný subjekt, převod na zaměstnance a účast na kuponové privatizaci. Akcie neprodané v rámci kuponové privatizace mohly být buďto prodána vybranému kupci, nebo nabídnuty k obchodování na burze. Kromě návrhu na privatizaci musel každý podnik vykázat základní účetní i provozní údaje, jako např. počet zaměstnanců, mzdy, majetek, tržby, náklady, zisk či ztráty, objem výroby připadající na zahraniční obchod v letech 1989- 1991.

Kromě vedení firmy mohl návrh na privatizaci kteréhokoli podniku či jeho části vznést kdokoli jiný. Na zmíněných 2004 podniků se také sešlo celkem 11 349 návrhů na privatizaci, což bylo v průměru 4,72 návrhů na jeden podnik. O vítězném návrhu na privatizaci rozhodlo zakládající ministerstvo společně s Ministerstvem pro privatizaci. Výjimku tvořily případy, kdy některý z návrhů zahrnoval prodej zahraničnímu subjektu. V takových případech musel být návrh schválen vládou

¹⁸ V kuponové privatizaci se prodala zhruba polovina všech akcií. Na obce se často převáděla např. nevyužitá půda a jejich území.

¹⁹ Obecný návrh masové privatizace pomocí kuponů vznikl v roce 1988 v Polsku. Lewandowski (1997) popisuje, že „Masová privatizace byla unikátní odpovědí post- komunistické situace. Myšlenky rozdělení kuponů za účelem podpory spravedlivé účasti obyvatelstva vypracovali tržně orientovaní poradci hnutí Solidarita v polském Gdaňsku v polovině roku 1988. Záměrem bylo pomocí kuponů nahradit nedostatečnou nabídku kapitálu. Jako zvláštní typ investiční měny by kupony byly rozděleny mezi obyvatelstvo a obchodovány za akcie privatizovaných společností.“ Tato koncepce byla prezentována na konferenci v listopadu 1988 jako reakce na výzvu k předložení návrhů jakým způsobem transformovat polské hospodářství. Popis této metody uveřejnily Lewandowski a Szomburg (1990). Metoda kuponové privatizace byla později kreativně uchopena v řadě evropských transformačních ekonomik včetně České

příslušné republiky. Protože mnohé z návrhů se týkaly jen části podniku, celkový počet schválených privatizačních projektů převyšoval asi o polovinu počet zúčastněných firem. Jak se dalo očekávat, největší šanci na schválení měly návrhy připravené vedením podniků. Ty sice tvořily jen asi necelou čtvrtinu všech podaných návrhů, ale více než polovinu návrhů, které byly schváleny. Další kategorii často schválených návrhů tvořily návrhy na nákup celého podniku nebo jeho části.

Asi 80 % všech firem určených pro velkou privatizaci se transformovalo na akciové společnosti. Takřka polovina těchto akciových společností vzešla z kuponové privatizace. To znamená, že téměř 40 % majetku určeného pro velkou privatizaci, změnilo majitele prostřednictvím prodeje kuponů. Kuponová privatizace, ač původně jen jedna z mnoha možných forem privatizace, se tak stala činitelem, který rozhodujícím způsobem ovlivnil poprivatizační vlastnickou strukturu jednotlivých odvětví českého hospodářství²⁰.

Ačkoli se na první pohled může zdát, že o účasti či neúčasti podniků na kuponové privatizaci bylo rozhodnuto „zezdola“, z podrobných analýz vyplývá, že vláda měla přibližnou představu o tom, kolik majetku by se mělo privatizovat v kuponové privatizaci i o tom, do čích rukou by se kupony měly dostat. Nakonec se první vlny kuponové privatizace zúčastnilo 998 ze zmíněných 2004 podniků. Drtivá většina vstoupila do kuponové privatizace s většinou svého majetku, průměr byl 61,4 %, a po skončení zůstalo v rukou FNM v průměru 23,3 % majetku firem. Podobně dopadla také druhá vlna. Část podílů FNM byla v průběhu let prodána buď přímo nebo na kapitálovém trhu, anebo se její prodej připravuje. Přesto byl po dlouhou dobu podíl zbytkového státního majetku ve správě FNM více než úctyhodný.

O celkovém rozsahu kuponové privatizace si lze udělat představu na základě podílu celkového majetku ČR, který byl v rámci této privatizace rozprodán. V roce 1990 byla oficiální účetní hodnota majetku České republiky 2 604 miliard korun. Z toho byl do první vlny privatizace zařazen majetek za cca 1000 miliard korun. Podniky, které se zúčastnily kuponové privatizace, představovaly majetek v účetní hodnotě asi 331 miliard korun, přičemž o něco málo více než 200 miliard korun z tohoto majetku mělo být prodáno prostřednictvím kuponových knížek. To

²⁰ Když se v lednu 1993 Československo rozdělilo, pokračovala v kuponové privatizaci jen Česká

znamená, že první vlna kuponové privatizace umožnila, aby do soukromých rukou přešlo asi 7,5 % celkového majetku republiky. Druhá, o něco menší vlna, která obnášela 4,5 % majetku republiky, byla ukončena na konci roku 1994 a formálně uzavřena počátkem roku 1995. Prostřednictvím kuponové privatizace tak bylo formálně zprivatizováno 12 % tehdejšího celkového majetku republiky.

Kuponová privatizace byla sama o sobě velmi rychlým způsobem převodu velké části státního majetku na soukromé subjekty. Současně představovala mechanismus který vytvářel velmi efektivně, ve smyslu tržní efektivity, ceny akcií jednotlivých privatizovaných podniků. Toto jsou nesporné klady celého procesu. Zápolem však bylo to, že dále nepokračovala privatizace podílů, které i po privatizaci zůstaly v rukou státu.

3. Vyjednávání s EU

V době, kdy Evropské společenství vzniklo, mělo Československo se všemi členskými zeměmi uzavřené obchodní dohody. S koncem přechodného období přešla pravomoc uzavírat obchodní dohody z členských států na Společenství. Od roku 1970 se tyto dohody prodlužovaly až do r. 1972, kdy bylo přijato konečné rozhodnutí, že členské státy Společenství nesmí nadále uzavírat, natož prodlužovat platnost obchodních dohod se socialistickými státy.

Další historie vztahů mezi Československem a Společenstvím byla poznamenána velmi tuhým odporem Československa i ostatních bývalých socialistických států uznat realitu výlučných pravomocí Společenství v zahraničně obchodní politice. Teprve počátkem 80. let dochází k malému obratu. Pro Československo to bylo ovšem jen v opravdu dílčích otázkách. Byly uzavřeny dvě tzv. komoditní dohody. V roce 1981 byla na základě Ujednání o mezinárodním obchodě textilním zbožím uzavřena s EHS speciální dohoda o textilu, o rok později byla uzavřena ještě dohoda o skopovém mase.

V rámci normalizace svých styků se Společenstvím uzavřelo Československo koncem 80. let postupně dvě dohody. První byla Dohoda o obchodu průmyslovými výrobky z 1. ledna 1989. Změny v Československu, začínající na konci roku 1989, však umožnily přistoupit k jinému režimu spolupráce, znamenajícímu snahu o užší spolupráci s ES. Byla proto záhy uzavřena druhá dohoda, nahrazující první: Dohoda o obchodě a obchodní a hospodářské spolupráci, která vstoupila v platnost 1. listopadu 1989.

Československo si však již v té době uvědomovalo, že jeho zájmem je ještě širší a intenzivnější spolupráce se Společenstvím, a chápalo tuto dohodu jako určitý mezistupeň k tomu, aby vykrystalizovala další podoba trvalejších vztahů.

Bylo jen otázkou času a logickým důsledkem polistopadové politiky Československa, směřujícího k postupné integraci do západní Evropy, že Československá vláda oficiálně požádala o přidružení k Evropským společenstvím.

13. prosince 2002 učinila Evropská Rada v Kodani jeden z nejvýznamnějších kroků v celém procesu evropského sjednocování. Rozhodla se, že 1. květen 2004 se

k EU může připojit deset dalších zemí. Pátým rozšířením Evropské Unie se jejími dalšími plnohodnotnými členy staly – Česká republika spolu s Estonskem, Kyprem, Litvou, Lotyšskem, Maďarskem, Maltou, Polskem, Slovenskem a Slovinskem. Česká republika si dne 17. ledna 1996 podala žádost o členství v EU.

Cesta k tomuto konkrétnímu rozšíření začala v roce 1989 pádem berlínské zdi a železné opony. EU 19. prosince 1989 zřídila program „Phare“, pro poskytování novým demokraciím finanční pomoc na transformaci hospodářství a provádění politických reforem. 22. června 1993 Evropská Rada v Kodani poprvé prohlásila, že se „*přidružené země ve střední a východní Evropě mohou stát členy Evropské Unie, pokud si to přejí*“²¹.

Kritéria pro vstup do EU Evropská Rada stanovila tři:

- politické (stabilní instituce garantující demokracii, právní stát, ochranu lidských práv a respektování menšin)
- ekonomické (fungující tržní hospodářství)
- zavádění *acquis communautaire* (věrnost politickým, hospodářským a měnovým cílům Unie).

3.1. ES a RVHP

Již při podpisu Římských smluv v roce 1957, na jejichž základě vzniklo EHS a Evropské společenství pro atomovou energii (EUROATOM), si členské státy těchto společenství kladly za cíl postupné vybudování společného trhu s volným pohybem zboží, osob, služeb a kapitálu a následné vytvoření jejich hospodářské unie. Římské smlouvy kladly velký důraz na harmonizaci prakticky všech oblastí hospodářské politiky tak, aby vznikly pokud možno rovné podmínky konkurence uvnitř Společenství. Vytvoření společného trhu a postupné sblížení hospodářské politiky členských států mělo podporovat jejich nepřetržitý a vyrovnaný ekonomický růst a stabilitu a napomáhat upevnění jejich vzájemných vztahů.

Podstatným krokem na cestě k jednotnému vnitřnímu trhu bylo přijetí tzv. Jednotného evropského zákona (Single European Act), který vstoupil v platnost 1. července 1987 a který vytvořil v té době již nezbytný politický tlak na členské státy

a současně vytvořil i právní rámec, ve kterém bude jednotný vnitřní trh existovat, včetně procesu jeho dobudování do konce roku 1992.

Během studené války²² se Evropská společenství a Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)²³ navzájem neuznaly, ani mezi nimi neexistovaly smluvní vztahy. Výjimkou bylo pouze Rumunsko, s kterým EHS uzavřelo v roce 1980 Dohodu o obchodu průmyslovými výrobky. Neformální styky mezi zeměmi ES a členskými státy RVHP však existovaly po celé období od vzniku západoevropských integračních seskupení. Do počátku 90. let sice prošly různými peripetemiemi, avšak jejich konečným cílem byla normalizace vzájemných vztahů ku prospěchu obou stran.

Pro státy s centrálně plánovanou ekonomikou byly země EHS vždy významnými partnery, třebaže pouhé procentní vyjádření podílů těchto zemí na jejich obchodním obratu tomu příliš nenasvědčovalo. Spíše než o efektivní výměnu šlo o možnost získání konvertibilních měn, ze které bylo možné nakupovat nedostatkové zboží na světových trzích. ES spatřovala v komunistických zemích především vhodná odbytiště pro své výrobky a částečně i surovinové zázemí.

RVHP zastávala názor, že by jednotlivé členské státy neměly samostatně jednat s EHS, ale že by jednání měla být vedena na úrovni obou organizací. Tento požadavek byl však EHS zamítnut s odůvodněním, že RVHP je organizací mezistátní bez příslušné právní subjektivity. Rozdílný přístup k formalizaci vzájemných vztahů byl velkou překážkou pro jejich rozvoj, a to zejména od počátku 70. let, kdy byla vytvořena společná obchodní politika ES a přestaly platit

²² Období v mezinárodních vztazích od konce 2. světové války do rozpadu světového komunistického systému (1989). Napětí ve vztazích mezi Západem a Východem vyplývalo z odlišných politických ideologií, hodnot a zájmů. Několikrát se mezinárodní situace vyhrotila tak, že se svět ocitl na pokraji války (např. karibská krize).

²³ RVHP byla seskupením států východního bloku se sídlem v Moskvě; založena v roce 1949, zanikla v roce 1991. Členy RVHP byly tehdejší: Bulharská lidová republika (BLR), Československá socialistická republika (ČSSR), Kubánská republika, Maďarská lidová republika (MLR), Mongolská lidová republika, Německá demokratická republika (NDR), Polská lidová republika, Rumunská socialistická republika, Svaz sovětských socialistických republik (SSSR), Vietnamská socialistická republika.

Albánie se stala členem RVHP v únoru 1949 (o měsíc později od založení organizace). Od konce 50. let ale postupně přešla pod vlivem maoistické Číny k otevřenému protisovětskému kurzu a zahájila úzkou spolupráci s ČLR. Součástí této politiky bylo i přerušení její účasti v činnosti RVHP v r. 1961, aniž by kdy z této organizace formálně vystoupila. Od maoismu se Albánie distancovala až ve druhé polovině 70. let, ale u protisovětské linie setrvala. Vztahy k ostatním, především evropským členským státům RVHP, byly normalizovány.

dvoustranné dohody, které uzavřely a realizovaly členské státy EHS s členy RVHP v předchozím období.

Už v roce 1972 vyvinula RVHP vůči Evropským společenstvím první iniciativu, týkající se normalizace vztahů, zejména obchodních, mezi členskými státy obou seskupení. Několik neúspěšných pokusů bylo realizováno i později, a to nejen ze strany RVHP. Nejvýznamnějším aktem ze strany Komise byl návrh z listopadu 1974, týkající se uzavření obchodních dohod EHS s každým jednotlivým (evropským) členem RVHP. Jedinou výjimkou, kdy RVHP povolila jednat svým členům s EHS samostatně, byl obchod s „citlivými“ výrobky- hutnické produkty, textil, zemědělství. Výsledným produktem těchto jednání byly dohody o dobrovolném omezení vývozu příslušné komodity. Například Československo uzavřelo první dohodu tohoto typu v r. 1978 (Hutnická dohoda), dále v roce 1981 (Dohoda o textilním průmyslu) a v roce 1982 (Dohoda o skopovém masu).

Z členských zemí RVHP se ve specifické situaci nacházelo nejen Rumunsko, které své vztahy s EHS opíralo až do dubna 1989 o obchodní dohodu (vypovězena byla z politických důvodů kvůli porušování lidských práv v zemi). Zvláštní postavení zaujímal i NDR, která disponovala určitými privilegii ze strany Spolkové republiky Německo a fakticky vystupovala jako neformální součást Evropských společenství.

Ke změně ve vztazích zemí EHS a RVHP došlo až po nástupu M. S. Gorbačova v SSSR, když byla 25. června 1988 přijata Společná deklarace ES a RVHP (Point Declaration of the EC and CMEA). Společnou deklarací reálně skončila ve vzájemných vztazích éra studené války. Deklarace se stala základem k navázání oficiálních vztahů mezi Evropskými společenstvími a jednotlivými členskými státy RVHP. Ty pak vedly k akreditaci prvních misí těchto států u Komise v Bruselu v průběhu daného roku a k zahájení jednání, jež se týkala dohod o obchodu a spolupráci mezi EHS a zeměmi RVHP.

První dohody byly uzavřeny v prosinci 1988 s Maďarskem, Polskem a Sovětským svazem. S Československem byla v roce 1988 podepsána pouze užší dohoda o obchodu průmyslovým zbožím. Do konce r. 1989 byly uzavřeny dohody o hospodářské a vědecko- technické spolupráci s Polskem a SSSR.

Zvláštním případem ve vztazích Evropských společenství a bývalých centrálně plánovaných ekonomik byla vždy Socialistická federativní republika Jugoslávie (SFRJ). Již koncem 40. let se politicky rozešla se SSSR a jejími satelity

a vydala se cestou ekonomických reforem²⁴. SFRJ jako nečlen RVHP si s ES udržovala přátelská vztah. ES dokonce SFRJ považovala za zemi, která má největší šanci stát se jejím prvním východoevropským členem, a to s ohledem na předpoklad, že vývoj v dané oblasti bude obdobou vývoje v jižních členských státech po nastolení demokratických pořádků.

Předpoklady pro radikální politické a ekonomické proměny v dosavadních socialistických zemích vytvořily změněná globální situace ve světě ve 2. polovině 80.let související s praktickým naplňováním Gorbačovova „ nového politického myšlení“ v SSSR a demokratické revoluce v období 1989- 1990 v zemích SVE, jejichž důsledkem bylo zbourání berlínské zdi.

Pád komunistických režimů a rozpad RVHP vytvořily podmínky pro přístup ES k dané skupině zemí. Nejprve bylo zapotřebí uznat suverenitu nově vzniklých států, které byly založeny po desintegraci Sovětského svazu (baltské státy v roce 1991), Jugoslávie (Slovinsko a Chorvatsko, Bosna a Hercegovina v r. 1992, Bývalá jugoslávská republika Makedonie v r. 1995) a Československo (Česká a Slovenská republika v lednu 1993). ES se také musela vypořádat s problémem vytvoření legislativních základů, které by umožnily zahrnutí východní části sjednoceného Německa do EHS a dalších společenství²⁵.

Evropská společenství rovněž formalizovala vztahy s jednotlivými transformujícími se zeměmi. Zpočátku tak učinila podpisem bilaterálních dohod o obchodu a spolupráci. Šlo o tzv. druhou generaci dohod (podle čl. 113 a 235 Smlouvy o EHS, nyní čl. 133 a 308 Smlouvy o ES), které zplnomocňovaly EHS/ES provádět obchodní politiku s třetími zeměmi. Tyto dohody uzavřelo Společenství se zeměmi SVE a také s Mongolskem, Bývalou republikou Makedonie a Albánií. *V případě zemí SVE začaly být tyto dohody od roku 1991 nahrazovány více obsáhlými asociačními dohodami zaměřenými do budoucna*²⁶. Šlo o dohody třetí generace (podle čl. 310 Smlouvy o ES).

²⁴ I když v letech 1953- 1955 proběhla postupná normalizace politických vztahů mezi SFRJ a zeměmi RVHP vůči Západu si Jugoslávie uhájila jistou otevřenost. Na druhé straně ani jeden ze tří pokusů ekonomických reforem (do roku 1989) neznamenal zásadní změnu vlastnických vztahů v zemi a tudíž nevytvořil předpoklady pro fungování tržní ekonomiky. Základem hospodářství bylo plánování, i když plány měly spíše než direktivní, indikační charakter.

²⁵ Protože západní země nikdy neuznaly rozdělení SRN, nebyla potřebná formální žádost nástupnického subjektu o členství v ES- území bývalé NDR bylo připojeno aktem sjednocení jako část členské země.

3.2. ES a ČSSR

Od roku 1984 bylo z iniciativy ČSSR jednáno s EHS o možnosti uzavření dohody o vývozu československých průmyslových výrobků do EHS. Sjednání této dohody bylo podpořeno společnou deklarací o navázání oficiálních styků mezi RVHP a EHS v červnu 1988. Jednání byla ukončena podpisem Dohody o obchodu průmyslovými výrobky mezi ČSSR a EHS dne 19. prosince 1988 v Bruselu. Dohoda vstoupila v platnost dnem 1. 4. 1989.

Tato Dohoda byla nahrazena dne 7. května 1990, kdy byla v Bruselu podepsána nová Dohoda o obchodu, obchodní a hospodářské spolupráci mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Evropským hospodářským společenstvím a Evropským společenstvím pro atomovou energii a v platnost vstoupila dnem 1. listopadu 1990. Uzavřením této nové Dohody se vytvořily předpoklady pro progresivnější rozvoj nejen vzájemného obchodu, ale zejména hospodářské spolupráce mezi nejrůznějšími subjekty obou stran a současně tím Československo učinilo první krok k zapojení do integračních evropských procesů.

Dohodu podepsali za Československo předseda federální vlády Marian Čalfa a za Evropské hospodářské společenství Giscard d'Estaing, ministr zahraničních věcí Irska a úřadující předseda Rady Evropských společenství a Frans Andriessen, místopředseda Komise Evropských společenství a Evropského společenství pro atomovou energii.

Československá strana usilovala o sjednání široké dohody, která by upravovala i jiné oblasti než pouze otázky obchodu průmyslovými výrobky, sice již dříve, ale celkové předpoklady pro sjednání skutečně široké obchodní a kooperační dohody se vytvořily až na konci roku 1989. V prosinci 1989 předseda vlády M. Čalfa ve svém dopise požádal předsedu Komise ES J. Delorse o zahájení jednání o dohodě o obchodní a hospodářské spolupráce a vyjádřil tak československý záměr o vzájemné spolupráci mezi Československem a Evropským společenstvím. Sondážní rozhovory byly zahájeny ještě tentýž měsíc a v rekordní době - v březnu 1990 byla jednání ukončena dohodnutím definitivního textu nové dohody.

Význam podpisu nové obchodní a kooperační dohody mezi ČSFR a ES byl symbolicky zvýrazněn i tím, že se uskutečnil ve dnech, kdy si ES připomínala 40.

výročí Schumanovy deklarace z 9. května 1953, která se stala základem vytvoření ESUO a přispěla k pozdějšímu založení EHS a Euratomu.

Všechna jednání, která proběhla mezi našimi vládními představiteli a představiteli Komise ES u příležitosti podpisu dohody, měla vysoce pracovní, konstruktivní a přátelský charakter. Kromě otázek spolupráce spojených s novou dohodou se jednání týkala dalších aspektů spolupráce, zejména se skupinou 24 průmyslově nejvyspělejších zemí, kde Komise ES působí v roli koordinátora při poskytování pomoci střední a východní Evropě, které postupují k pluralitní demokracii a tržní ekonomice. V této souvislosti šlo např. také o finanční a měnové aspekty, oblast přípravy odborníků, vytváření potřebné infrastruktury pro efektivnost dalšího postupu při využívání pomoci apod.

Z hlediska vztahů ES se státy střední a východní Evropy šlo i vůči ČSFR o typ dohody, která se nyní označuje za dohodu tzv. první generace a kterou ES sjednala již dříve s Maďarskem, Polskem a SSSR. Po ČSFR následovala NDR, Bulharsko a Rumunsko. Přes určité společné znaky a kritéria se v jednotlivých dohodách projevíly určité rozdílnosti vyplývající ze specifík jednotlivých zemí.

Oproti dohodám Maďarska a Polska, které měly uzavřené dohody pouze s Evropským hospodářským společenstvím, byla dohoda mezi ČSFR a ES uzavřena také s Evropským společenstvím pro atomovou energii. Dohoda byla rozdělena do tří částí- *obchod, obchodní spolupráce a hospodářská spolupráce*. Podpisem této dohody byly vztahy mezi Československem a Evropským společenstvím postaveny na novou kvalitativně vyšší úroveň.

Tato dohoda byla uzavřena na období deseti let s možností sjednat další dohody a ujednání a jejich změny, s cílem zajišťovat rozvoj, diverzifikaci a harmonizaci vzájemných obchodních a hospodářských vztahů.

Dohoda se vztahuje na *obchod všemi výrobky* pocházejícími z Československa nebo ze Společenství s výjimkami spadajícími do dohody o vytvoření ESUO a do sektorových ujednání mezi ČSFR a ES v oblasti textilu a zemědělství.

Dohodou byl stanoven relativně příznivý časový program k odstranění specifických kvantitativních restrikcí. Zejména je třeba podotknout, že čs. strana současně požádala ES o autonomní zrušení kvantitativních restrikcí a o poskytnutí výhod z Všeobecného systému celních preferencí (GSP) podobně jako Polsko a Maďarsko.

V oblasti *obchodní spolupráce* se smluvní strany zavázaly vyvinout veškeré úsilí na podporu, rozvoj a diverzifikaci obchodní a hospodářské spolupráce, dodržovat a zdokonalovat právní předpisy a další podmínky pro podnikání, zajišťovat odpovídající ochranu a výkon práv k průmyslovému, obchodnímu a duševnímu vlastnictví a přijmout další opatření, např. v oblasti informační výměny, spolupráce mezi celními orgány, podpory styků mezi firmami a podnikatelskými sdruženími, povzbuzování přímých investic, nediskriminačního zacházení při udělování dovozních licencí apod.

V oblasti *hospodářské spolupráce* bylo dohodnuto zejména přispívat k rozvoji svých ekonomik a životní úrovně, odkrývat nové zdroje a trhy, povzbuzovat vědeckotechnický rozvoj, podporovat spolupráci mezi podnikateli, strukturální změny, ochranu životního prostředí a účast malých a středních podniků na obchodní a hospodářské spolupráci.

K dosažení těchto cílů se obě strany zavázaly vytvářet příznivé podmínky pro hospodářskou a průmyslovou spolupráci, investování a společné podnikání, pro ochranu a podporu investic, usnadňování kontaktů a informací, podporu činností na rozvoj obchodu (v podobě konání různých seminářů, veletrhů, výstav apod.), průzkum trhu a marketing, uzavírání specifických dohod ve všech oblastech, které budou považovány za nezbytně nutné.

Při této příležitosti vznikl Společný výbor složený ze zástupců ČSFR a ES, jehož členi se budou scházet na každoročních zasedání střídavě v Praze a v Bruselu a usilovat o rozvoj vzájemné spolupráce, vydávat potřebná doporučení a předpisy a celkově přispívat ke zlepšení podmínek pro rozvoj přímých vztahů.

Tato Dohoda přispěla k liberalizaci obchodu mezi Československem a ES a k vytvoření prvotních podmínek pro možnost zřídit oblast volného obchodu nebo celní unie s úplnou eliminací všech tarifních a netarifních překážek. Tím došlo zároveň k tomu, že čs. zboží bylo poskytováno stejné zacházení jako zboží maďarskému nebo polskému a byla tak eliminována jeho dosavadní faktická diskriminace.

Dohoda formálně vytvořila předpoklady pro další rozvíjení a prohlubování smluvních vztahů ČSFR a ES a otevřela tím prostor pro jednání o asociační dohodě.

3.3. Asociační dohody

Významným pokrokem ve spolupráci mezi zeměmi střední a východní Evropy a Evropského společenství bylo postupné uzavírání tzv. Evropských dohod (nebo-li asociačních dohod)²⁷. Plný název této dohody je pro ČR „Evropská dohoda zakládající přidružení mezi Českou republikou na jedné straně a Evropským společenstvím a jejich členskými státy na straně druhé“.

Pojem asociační dohoda se opírá o článek 238 Smlouvy o založení ES. V minulosti byly asociační dohody uzavřeny jednak s Řeckem, Tureckem, Maltou a Kyprem (lišily se vzájemně rozsahem, svými cíli i možností pozdějšího členství v ES) a na druhé straně stojí asociace se skupinou států z africko-karibsko-pacifické oblasti (upravují obchodní vztahy, širší hospodářskou spolupráci a finanční podporu ze strany ES) v rámci rozvojové politiky.

Evropské dohody představují základní právní rámec vztahů mezi Evropskou unií a přidruženými zeměmi střední a východní Evropy. Všechny další právní dokumenty, které podepsaly obě zmíněné strany, mají právní opodstatnění pouze tehdy, jsou-li součástí Evropských dohod. Jakýkoli spor je řešen na základě odvolávání se na tyto dohody.

Hlavní zásady Evropských dohod spočívají v respektování demokratických principů – dodržování lidských práv, právního státu a tržní ekonomiky. Jejím cílem je připravit přidruženou zemi na vstup do ES.

Evropské dohody založily postupné zavádění volného obchodu s průmyslovými výrobky během dohodnutého přechodného období, výjimky byly dohodnuty pro některé textilní a hutnické výrobky a zemědělské produkty, vývozní a dovozní režim pro tyto druhy zboží je upraven v protokolech, které jsou součástí dohody.

²⁷ Z iniciativy Evropské unie se asociační dohody se zeměmi SVE začaly nazývat „Evropskými dohodami“ nebo „Eurodohodami“, čímž měla být vyjádřena vyšší kvalita a vícerozměrnost dohod oproti tradičním dohodám, které ES uzavřela již v minulosti, např. se státy Středozeří. Na naléhání přidružených zemí se do preambule dohod podařilo zapracovat úmysl těchto států, aby vývoj asociačního procesu vedl ke konečnému cíli- plnému členství v Evropských společenstvích. ES ale nevyhovělo přání asociovaných zemí

Za dohled nad realizací Evropské dohody odpovídá Rada přidružení²⁸, složená ze zástupců Rady a Komise na straně jedné a zástupci vlády přidružené země na straně druhé. Výbor přidružení²⁹, který je tvořen členy Rady přidružení, sleduje práci Rady přidružení a připravuje její jednání. Parlamentní výbor přidružení³⁰ je tvořen poslanci Evropského parlamentu a poslanci národního parlamentu a může podávat doporučení Radě přidružení.

Každá Evropská dohoda předpokládá určité přechodné období, které dovolí přidružené zemi přiblížit se právním normám Evropského společenství. U prvních Evropských dohod toto období představovalo deset let. Pro Českou republiku například do roku 2005, Estonsko naopak přesné datum neuvádí, Litva a Lotyšsko v kompetitivní snaze dosáhnout bran EU co nejdříve se zavázaly ukončit přechodné období v prosinci 1999.

První asociační dohoda byla sjednána již mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a ES a jejich členskými státy 16. prosince 1991. Jednání o této „federální“ dohodě trvala téměř 12 měsíců (od 20. prosince 1990), během kterých proběhlo 8 kol jednání expertů obou stran. Jednání nebyla jednoduchá a sjednaný text Dohody byl kompromisem přijatelným pro obě strany. Souběžně s asociační dohodou byla sjednána tzv. Prozatímní dohoda o obchodu a otázkách s obchodem souvisejících mezi ČSFR a EHS a ESUO. Obsahem prozatímní dohody byly pasáže asociační dohody vztahující se k vzájemnému obchodu. Důvodem pro její uzavření byl fakt, že asociační dohoda podléhá jako celek

²⁸ Rada přidružení je instituce ustavená na ministerské úrovni a dbá na uvádění dohody do praxe. Obvykle se schází jednou do roka, je zodpovědná především za rozvoj oblastí, které zaostávaly při podpisu Evropských dohod a zkoumá všechny problémy, které se během podpisu smlouvy vyskytnou. Členy Rady přidružení jsou členové Evropské rady, Evropské komise a vlády přidružené země, obvykle na úrovni ministerstva zahraničních věcí. Úlohu prezidenta přebírá na principu rotace zástupce přidružené země a představitel Unie vždy po dobu jednoho roku. Ovšem zástupce zemí Unie se střídá dvakrát do roka, podle toho, která země předsedá Evropské unii.

²⁹ Výbor přidružení představuje výkonný orgán Asociační rady, zde se připravují podklady pro Radu a probíhá většina práce. Obvykle v čele Výboru přidružení stojí náměstek ministra, či vysoce postavený ministerský úředník odpovědný za evropskou integrační politiku země, a úředník Evropské komise odpovědný za vztahy s příslušnou přidruženou zemí ze strany EU.

Výbor připravuje agendu jednání a metody práce, rozhodnutí obvykle nechává na Radě přidružení, ovšem výjimku tvoří v některých případech od Rady přidělený mandát. V jeho práci mu mohou pomáhat podvýbory vytvořené pro přípravu jednotlivých částí dohody. K běžným patří podvýbory pro zemědělství, dopravu, hospodářskou politiku, aproximaci práva, hospodářské soutěže atd. Členy podvýboru jsou odborníci na danou problematiku z přidružených zemí, Komise a členských států na úrovni státní správy.

³⁰ Na parlamentní úrovni působí Parlamentní výbor přidružení, jehož členy jsou členové parlamentů přidružených zemí a Evropského parlamentu. Tuto instituci ustavují jednotlivé parlamenty přidružených zemí a Evropský parlament a ty také dohadují pravidla spolupráce. Prezidentství rotuje mezi oběma

ratifikaci, resp. schválení všemi parlamenty členských států ES a Evropským parlamentem, jakož i ratifikaci Federálním shromážděním ČSFR. Aby nebylo naplňování ustanovení dohody dotýkající se vytváření zóny volného obchodu zbytečně zdržováno, dohodly se obě strany na uzavření Prozatímní dohody, která ratifikaci nepodléhala. Prozatímní dohoda byla schválena Radou ES 28. 2. 1992 a vstoupila v platnost 1. března 1992.

Federální Prozatímní dohoda však vzhledem k blížícímu se rozdělení ČSFR na dva samostatné státy- Českou republiku a Slovenskou republiku ratifikována nebyla a nikdy nevstoupila v platnost. Po rozdělení ČSFR prohlásila Česká republika, že přejímá všechny závazky vyplývající z Prozatímní dohody a dohodla se slovenskou stranou na rozdělení celních kvót, celních stropů i jiných práv a závazků z Prozatímní dohody vyplývajících. ES vyjádřila souhlas s existencí dvou samostatných smluvních vztahů mezi ČR a ES a SR a ES, s uplatňováním dohody i po 1. lednu 1993 s provedením některých změn. Tyto změny byly upraveny Doplňkovým protokolem k Prozatímní dohodě, který byl spolu s Dodatkovým protokolem, rozšiřujícím a urychlujícím poskytování některých koncesí ze strany Společenství, podepsán dne 21. prosince 1993 a vstoupil v platnost od 1. ledna 1994.

Rozdělení Prozatímní dohody však nebylo opakováno v případě dohody asociační, která musela být nově dojednána. První jednání o harmonogramu sjednání Evropské dohody pro samostatnou Českou republiku proběhla již 8. prosince 1992 a vlastní jednání byla zahájena 28. ledna 1993. Po dvou kolech jednání se Česká republika na straně jedné a ES a její členské státy na straně druhé dohodly na textu nové Evropské dohody, který byl ratifikován 23. června 1993 a podepsán 4. října téhož roku u příležitosti zasedání Rady ES. Již 27. října 1993 dohodu ratifikoval Evropský parlament a 8. prosince 1993 na své 15. schůzi tak učinila rovněž Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Ze 167 přítomných poslanců hlasovalo pro návrh Evropské dohody 155 poslanců, proti návrhu dva a čtyři poslanci se zdrželi hlasování. Nehlasovalo šest poslanců. Dohoda vstoupila v platnost 1. února 1995 a byla vyhlášena ve Sbírce zákonů pod číslem 7/1995 Sb.

Evropská dohoda zakládající přidružení mezi Českou republikou na jedné straně a Evropským společenstvím a jejich členskými státy na straně druhé vychází v zásadě z textu původní federální Asociační dohody. Dohoda předpokládala

vytvoření zóny volného obchodu průmyslovými výrobky mezi ČR a ES do 1. ledna 2002 (zrušení cel k 1. 1. 2001, zrušení kvót k 1. 1. 2002). Přestože dohoda vstoupila v platnost až 1. února 1995, některé její části byly prováděny již na základě Prozatímní dohody a tudíž i základními daty, od něhož se odvíjejí některé lhůty ve smlouvě uvedené, jsou buď 1. leden 1992 nebo 1. březen 1992. Vedle vytvoření zóny volného obchodu dohoda zavazuje obě strany k hospodářské, kulturní a finanční spolupráci v oblastech, jakož jsou např. energetika, telekomunikace, malé a střední podnikání, hospodářská soutěž, školství atd. Dohoda rovněž zavazuje Českou republiku k postupnému sbližování svého právního řádu s tzv. *acquis communautaire*.

Významnou součástí Evropské dohody sjednané s Českou republikou, která ji odlišuje od obdobných dohod sjednaných dříve např. s Polskem nebo Maďarskem je tzv. neprováděcí, čili suspensivní klauzule. Ta umožňuje jedné smluvní straně přerušit provádění dohody, a to i bez vzájemných konzultací, dojde-li k závažnému porušení podstatných smluvních závazků druhou stranou. Stejně významnou součástí dohody je i její článek 6, podle něhož je úcta k lidským právům jedním ze základních prvků přidružení ČR k ES. Článek 6 však není ze strany ES reakcí na nějaký nepříznivý vývoj v oblasti lidských práv v ČR, ale vyplývá z deklarace Rady ES z 11. května 1992, podle níž musí být obdobná klauzule týkající se respektu k lidským právům součástí všech nově uzavíraných kooperačních a asociačních dohod mezi ES a třetími zeměmi- členy KBSE.

Evropská dohoda ČR byla po svém vstoupení v platnost doplněna a modifikována o 5 dodatkových protokolů:

1. První dodatkový protokol sjednaný 24. 8. 1995 vešel v platnost 1. 2. 1996 a zajistil České republice účast na některých rámcových programech Společenství v oblasti školství, životního prostředí, malých a středních podniků, kultury a dalších.

2. Druhý dodatkový protokol o obchodu textilními výrobky mezi ČR a ES k Evropské dohodě vstoupil v platnost 1. 1. 1996 a stanovil limity a harmonogram jejich postupného odbourávání ve vzájemném obchodu textilními a oděvními výrobky.

1. Společenství v oblasti školství, životního prostředí, malých a středních podniků, kultury a dalších.

2. Druhý dodatkový protokol o obchodu textilními výrobky mezi ČR a ES k Evropské dohodě vstoupil v platnost 1. 1. 1996 a stanovil limity a harmonogram jejich postupného odbourávání ve vzájemném obchodu textilními a oděvními výrobky.

3. třetí dodatkový protokol se týká sanitárních a fytosanitárních opatření, který vstoupil v platnost 20. 8. 1998 usnadňuje obchod živými zvířaty, surovinami a potravinami živočišného původu, rostlinami, rostlinnými produkty.

4. Čtvrtý dodatkový protokol o úpravách obchodních aspektů Evropské dohody s ohledem na vstup Rakouska, Finska a Švédska do EU vstoupil v platnost 1. 12. 1998.

5. Pátý dodatkový protokol o posuzování shody a akceptaci průmyslových výrobků- PECA (platí od 1. 7. 2001).

Vstupem Eurodohod v platnost v zemích SVE tedy začal intenzivní proces slad'ování politického, právního i ekonomického prostředí s podmínkami v EU. V tomto směru vstoupila i EU do nové subetapy své existence: nikdy předtím neposkytla žádnému kandidátu na členství takovou příležitost účastnit se dění v Unii, jakou dostaly právě transformující se ekonomiky SVE.

Evropská společenství vstupem asociačních dohod v platnost zrušila dovozní cla i kvantitativní omezení pro většinu průmyslových i řemeslných výrobků ze SVE. U některých průmyslových výrobků se počítalo se zrušením cel v průběhu šesti let a kvantitativní omezení měla být zrušena během šesti let také (na summitu Evropské rady v Kodani v r. 1993 bylo rozhodnuto o podstatném zkrácení těchto lhůt). S výjimkou oceli a textilu jsou od počátku r. 1995 všechny průmyslové i řemeslné výrobky z přidružených zemí dováženy do EU bez cel i kvantitativních omezení. U oceli mělo být odbourávání cel dokončeno do konce roku 1995, u textilu a oděvů se počítalo se zrušením ke konci r. 1996. Kvantitativní omezení měla být zrušena v polovině etapy, stanovené v rámci Uruguayského kola GATT. U Rumunska a Bulharska byl původně o rok delší časový plán přizpůsoben ostatním zemím SVE. Dohoda s Estonskem nestanovila vůbec žádné přechodné lhůty, dohody s Lotyšskem a s Litvou měly přechodné lhůty jen do r. 1999.

3.4. Podpora rozšiřování

Na podporu transformace ekonomik a reforem postkomunistických zemí sehrála důležitou roli pomoc, ke které se členské státy ES zavázaly a Rada ji odsouhlasila 18. prosince 1989 vytvořením programu PHARE, jež vlastně doposud představuje nejdůležitější zdroj finanční podpory pro země střední a východní Evropy. Další finanční podpora do asociovaných zemí přichází prostřednictvím úvěrů poskytovaných Evropskou investiční bankou, Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj a dalšími finančními institucemi. Kromě programu Phare byly vytvořeny ještě dva finanční nástroje, a to ISPA a SAPARD. Program Phare se soustřeďuje na pomoc při přijímání *acquis*, ISPA na investiční pomoc v oblasti dopravy a životního prostředí a program SAPARD na podporu rozvoje venkova a zemědělských oblastí.

3.4.1. PHARE

Program PHARE (Poland and Hungary Assistance for Reconstruction of Economy) -Program finanční a odborné spolupráce Evropské Unie se zeměmi střední a východní Evropy- původně přijatý na pomoc Polsku a Maďarsku byl následně na červnovém zasedání G-24 rozšířen i na další státy střední a východní Evropy, včetně ČSFR.

Iniciativa PHARE CBC (Cross- border cooperation) byla zahájena EU v roce 1994 k podpoře činnosti v přeshraniční spolupráci v regionu zemí střední a východní Evropy, které sousedí s EU. ČR se zapojila do programu Phare v hraničních regionech se SRN v roce 1994 a s Rakouskem v roce 1995.

Na období 1995 - 1999 byly odsouhlaseny Víceleté indikativní programy se SRN s celkovou alokací finančních prostředků ve výši 125 mil. ECU³¹ a s Rakouskem ve výši 30 mil. ECU, v rámci kterých bylo vymezeno území, na

³¹ ECU (European Currency Unit) euro – společná peněžní jednotka, vytvořená uměle z koše měn členských států EU, kdy každá měna vstupuje do systému vlastním základním kurzem za ECU. V platnosti od 1981 jako zúčtovací jednotka států ES a platební prostředek jejich centrálních bank. V roce 1996 byly představeny nové bankovky. 1.1.1999 zavedla euro m. j. Belgie, Francie, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, SRN, Irsko, Finsko, Portugalsko, Rakousko a Španělsko.

kteře se programy přeshraniční spolupřace vztahují, prioritní oblasti programu, jako charakter a zaměření projektů.

Programy jsou zaměřeny na:

- podporu transformačního procesu ČR a usnadnění procesu integrace ČR do EU

- podporu a propagaci hospodářského rozvoje přihraničních regionů posilováním stávajících struktur, konkurenceschopnosti českých podniků a celkovým oživováním hospodářství na obou stranách společných hranic

- překonávání problémů zatěžujících prostředí a nedostatečnou infrastrukturu, která ovlivňuje přihraniční regiony na obou stranách

- snižování periferního charakteru těchto oblastí, a tím zvyšování životní úrovně obyvatelstva a vytváření spolupracujících struktur na obou stranách hranic.

PHARE je zároveň hlavním finančním instrumentem předvstupní strategie pro deset středoevropských a východoevropských zemí, které požádaly o členství v Evropské unii.

Phare financuje budování institucí, aby se zvětšila kapacita kandidátských zemí při uplatňování *acquis communautaire*. Prostřednictvím programu Phare poskytuje EU experty pro krátkodobou poradní činnost a vysílá dlouhodobě v rámci partnerství úředníky z ministerstev členských zemí, regionálních institucí, veřejných agentur a profesních svazů (tzv. *twinning*). Prostředky z tohoto programu jsou věnovány do oblasti zemědělství, financí, životního prostředí, justice a vnitřních věcí, hospodářské a sociální soudržnosti, při budování mechanismů a institucí, které bude každá z přistupujících zemí potřebovat při vstupu, zvláště pro zajištění regionálního financování ze strany EU.

Program Phare je od roku 1992 zahrnut do střednědobé strategie realizace Eurodohod. Na období 1995- 1999 bylo na jednotlivé programy (transformace společnosti, pomoc při úpravě legislativy, posílení demokratických institucí, vzdělávací programy,...) uvolněno kolem 6.7 mld. ECU, přičemž se EU podílí 50% na financování jednotlivých projektů.

Na základě rozhodnutí Evropské komise bylo v rámci programu Phare pro Českou republiku alokováno pro období 2000- 2003 celkem 316 mil. EUR. Počínaje Národním programem Phare 1998 je průměrně zhruba 30% přidělených financí využito na budování a posilování institucí při implementaci *acquis*.

Zbylých 70% prostředků je určeno na podporu investic k posílení regulační infrastruktury potřebné k zajištění implementace *acquis* a k podpoře politiky hospodářské a sociální soudržnosti.

Základním smluvním dokumentem mezi Českou republikou a Komisí Evropských společenství je Evropská dohoda uzavřená 4. 10. 1993 a následně uzavřená Rámcová dohoda mezi vládou České republiky a Evropskou komisí o účasti České republiky na programu pomoci Evropského společenství (Framework Agrément between the Government of the Czech Republic and the European Commission Concerning Participation of the Czech Republic in the European Community's Aid Programme), která vstoupila v platnost 6. 8. 1997. Program Phare se řídí nařízením Rady 3906/89 ze dne 18. 12. 1989.

Pomoc Evropských společenství je čerpána na základě podepsaných Finančních memorand (Financing Memorandum), která vycházejí z rámcových dohod. Tato memoranda přesně vymezují množství a způsob čerpání prostředků v souladu s příslušnými programovými dokumenty. Čerpání prostředků je vždy víceleté.

V letech 1990- 2001 bylo v rámci programu Phare přiděleno pro Českou republiku (včetně ČSFR) celkem 813,51 mil EUR. Největší část prostředků byla využita na přestavbu Hospodářské a sociální soudržnosti (67%), po 10% bylo využito na Podporu institucí a administrativu kapacity a Komunitární programy/ TEMPUS, zbývající částky byly investovány do zemědělství, životního prostředí, posilování demokracie a podporu menšin, soudnictví atd.³²

Projekty Phare se v oblasti posilování institucí soustřeďují na poradenství, školení, investice a twinning. Twinning je novou formou implementace projektů Phare (zahájen v rámci Národního programu Phare 1998). Prostřednictvím twinningu úřady veřejné správy přijímají dlouhodobé i krátkodobé poradce v klíčových oblastech přidružování k EU. Úkolem poradců – státních úředníků institucí členských států EU- bylo přispět svými znalostmi, zkušenostmi a kontakty k zajištění schopnosti ČR plnit nároky, které pro ni vyplývaly z budoucího členství v EU i k úspěšnému zapojení ČR do struktur EU.

³² Viz 2. příloha, Ondřej ŠTEFEK, *Programy pomoci Evropských společenství Phare, ISPA, SAPARD*, Ministerstvo financí ČR- Centrum pro zahraniční pomoc 2001.

Investiční projekty Phare se zaměřují zejména na podporu hospodářské a sociální soudržnosti v regionech: na rozvoj lidských zdrojů, přímou podporu sektoru malých a středních podniků, investice v oblasti přeshraniční spolupráce.

3.4.2. ISPA

Předvstupní nástroj ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Acession- Nástroj předstupních strukturálních politik) je zaměřen na podporu investičních projektů, které přispívají ke zlepšení infrastruktury životního prostředí a dopravních sítí Trans- evropských koridorů. Jde o strukturální pomoc EU určenou pro kandidátské země v období od roku 2000 až 2006, maximálně však do okamžiku jejich vstupu do EU. Kandidátským zemím je tak poskytnuta pomoc při uplatňování legislativy Evropských společenství zejména v oblastech znečištění vod a ovzduší a odpadového hospodářství. V případě dopravní infrastruktury poskytuje nástroj ISPA finanční podporu při výstavbách, rekonstrukcích a propojování národních dopravních sítí, jejichž kvalita a průchodnost je nezbytná pro hospodářský rozvoj zemí a regionů.

Rozhodnutí Komise 229/2000, ze dne 7. března 2000, o indikativní alokaci mezi přijímací země v rámci ISPA, stanovilo roční alokaci pro ČR v rozmezí 57,2- 83,2 mil. EUR ročně. Minimální výše projektu pro čerpání z fondu ISPA činí 5mil. EUR. Pro každý projekt je podepisováno zvláštní Finanční memorandum. Prostředky z fondu ISPA jsou rozdělovány mezi oblasti dopravy a životního prostředí v celkovém poměru 50:50. Za přípravu dopravních projektů odpovídá Ministerstvo životního prostředí ČR. Priority ISPA byly stanoveny v Národní strategii ISPA pro dopravu a Národní strategii pro životní prostředí. Oba strategické dokumenty byly předloženy a odsouhlaseny Evropskou komisí. Nástroj ISPA se řídí Nařízením Rady 1267/1999, ze dne 21. června 1999.

Každá kandidátská země vypracovává svou národní strategii pro oblast životního prostředí a dopravy, která je buď Komisí schválena, nebo není. V roce 2000 schválila Komise v Bruselu pro ČR pět investičních projektů, tři dopravní (např. vybudování rychlostní komunikace na trase Frýdek-Místek- Dobrá) a dva z oblasti životního prostředí (např. kanalizační systém města Brna) s příspěvkem 100,08 mil. EUR.

3.4.3. SAPARD

Program SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development – Speciální předvstupní program pro rozvoj zemědělství a venkova) napomáhá kandidátských zemím při řešení konkrétních úkolů při zavádění acquis vztahujícího se ke společné zemědělské politice, strukturálním změnám v jednotlivých zemědělských sektorech a na venkově. Kandidátské země mohou program SAPARD využívat v časovém rozmezí let 2000- 2006, maximálně však do data jejich vstupu do EU. Cílem programu SAPARD bylo vytvoření rámce pro trvale udržitelné zemědělství a udržitelný rozvoj venkova v kandidátských zemích, a to zejména v oblastech souvisejících jednak se zaváděním pravidel a přístupů týkajících se Společné zemědělské politiky a příbuzných koncepcí, jednak s řešením priorit a místních problémů trvalého přizpůsobování zemědělského sektoru a venkovských oblastí v přistupujících zemích.

Priority plánu SAPARD se zaměřovaly na zavedení legislativy EU, na udržení konkurenceschopnosti zemědělských a potravinářských podniků, na udržitelný hospodářský a sociální rozvoj a stabilitu venkovských regionů prostřednictvím zlepšení životního prostředí, životních podmínek a oživení podnikání.

V rámci programu SAPARD poskytuje EU ročně 500 mil. EUR pro zemědělství a rozvoj venkova. Kandidátské země si samy zvolí projekty, které jsou poté spolufinancovány Evropskou unií na základě plánů rozvoje venkova a schválených EU.

Podíl spolufinancování programu českou stranou vytvářel 12,5% u projektů vytvářejících výnosy (EU financuje 37,5% částky) a 25% u projektů nevytvářejících výnosy (zde EU financuje 75%). Ve výjimečných případech může EU financovat 100% nákladů na opatření zaměřená na technickou a odbornou pomoc.

Český plán rozvoje venkova identifikuje tři prioritní oblasti zaměření finanční a technické pomoci, a to přibližně 60% příspěvku EU je zaměřeno na investice v zemědělském sektoru a sektoru zpracování potravin za účelem posílení konkurenceschopnosti a zejména k přijetí a prosazení příslušných norem EU. Druhou prioritní oblastí (cca 35% ročního příspěvku EU) je rozvoj venkova a třetí

priorita se týká opatření k implementaci programu SAPARD pomocí vzdělávacích projektů a technické asistence.

3.5. Summit v Kodani a Essenu

Evropské dohody vytvořily základní rámec spolupráce Evropské unie s přidruženými zeměmi, ovšem nedávaly ještě záruku dalšího procesu logicky vyúsťujícího v plné členství těchto zemí v Evropské unii. Dalšími mezníky ve vývoji se staly významné summity, které stanovily směr dalšího rozšiřování EU, daly jasná kritéria a úkoly, jak přidruženým zemím, tak Unii samotné a vrcholila zahájením negociací se zeměmi, které si podaly přihlášku do EU. Nutno podotknout, že v procesu rozšiřování ES v minulosti nebyla nikdy pro kandidátské země definována zvláštní kritéria. Podmínky vstupu byly definovány v základních smlouvách a byly vykládány mnohem benevolentněji než je tomu v současné době. Proto bylo možné rozšiřovat EU prakticky v masovém měřítku a to i v případě zemí, které k tomuto procesu rozhodně připraveny nebyly.

Historickým mezníkem pro debatu uvnitř EU a i ve vztahu k přidruženým zemím se stal kodaňský summit v červnu 1993, který rozhodl, že země střední a východní Evropy se mohou stát členy Evropské unie, pokud si to budou přát a pokud budou schopné převzít na sebe závazky vyplývající ze členství.

V Kodani bylo řečeno že: „*K přistoupení dojde, jakmile bude daná země schopna převzít závazky vyplývající z členství a zároveň bude schopna splňovat hospodářské a politické podmínky.*“³³

Evropská Rada zároveň stanovila tři hlavní kritéria, která musí kandidátská země splňovat před přistoupením k EU:

1) Politické kritérium.

Kandidátské země musejí mít stabilní instituce zaručující demokracii, právní stát, dodržování lidských práv, úctu k menšinám a jejich ochranu.

2) Ekonomické kritérium:

Kandidátské země musejí mít fungující tržní hospodářství a musejí být schopny vyrovnat se s konkurenčním tlakem a tržními silami v Unii.

³³ Květoslava KORŇNKOVÁ, Jana NAGYOVÁ, *Evropská integrace*, Pardubice 2000.

3) Implementace celého právního souboru práva EU-tzv. *acquis communautaire*:³⁴

Kandidátské země musejí být schopny plnit závazky vyplývající z členství v EU, včetně dodržování cílů politické, hospodářské a měnové unie.

V průběhu přípravy na vstup je Česká republika (ČR) povinna toto *acquis* nejen převzít, ale je i v plné míře začít uplatňovat. V zásadě by kandidátská země měla převzít a uplatňovat celé *acquis* již od okamžiku vstupu. To však z nejrůznějších technických a ekonomických důvodů není vždy možné. Navíc se *acquis* stále rozrůstá, takže každá další vlna nových členů musí převzít mnohem rozsáhlejší soubor unijních norem než ta předcházející. Právě proto existuje institut tzv. přechodných období, který umožňuje, aby se smluvní strany (v našem případě EU a ČR) domluvily na tom, že některá ustanovení *acquis* po přesně stanovené období od okamžiku vstupu pro novou členskou zemi ještě platit nebudou. Přechodné období může navrhnout jak kandidátská země, tak i Unie.

Výsledky kodaňského summitu v mnohém překročily Evropské dohody, summit rovněž požádal Komisy, aby otevřela pro přidružené země některé čistě komunitární programy a vytvořila „Task Force“ pro aproximaci práva.

Proces pokračoval dalším zasedáním Evropské Rady pod německým předsednictvím v prosinci 1994 v Essenu. Tento summit vytvořil předvstupní strategii přidružených zemí střední a východní Evropy, jež byla zpracována v Bílé knize schválené Evropskou komisí 3. května 1995. Bílá kniha³⁵ se pro přidružené země stala vodítkem v jejich přípravě na fungování v rámci požadavků vnitřního trhu EU, uváděla a charakterizovala hlavní opatření ve všech odvětvích vnitřního

³⁴ *Acquis communautaire* neboli společné dědictví Společenství představuje soubor práv a závazků, který zavazuje všechny členské státy v rámci Evropské unie. *Acquis* sestává asi z 26 000 legislativních aktů, které se stále vyvíjí a zahrnuje: obsah principů a politických cílů smluv, legislativy přijaté při aplikaci smluv a judikatury Evropského soudního dvoru, deklarací a rezolucí přijatých Uníí, opatření vztahujících se k společné zahraniční a bezpečnostní politice, opatření vztahujících se k justici a ke společné spolupráci ve vnitřních věcech, mezinárodních smluv uzavřených Uníí a smluv uzavřených navzájem mezi jejími členskými státy v oblasti aktivit Unie. *Acquis* Společenství nezahrnuje jen striktně právo Společenství, ale také všechny akty přijaté v rámci druhého a třetího pilíře Evropské unie.

³⁵ Bílá kniha (1995) byla vypracována Evropskou komisí jako všeobecná příručka pro poskytnutí co nejrychlejší a nejefektivnější pomoci přidruženým zemím při jejich přípravě na integraci do vnitřního trhu EU. Bílá kniha, kterou schválila Evropská rada v červnu 1995, je nedílnou součástí předvstupní strategie EU pro přidružené země střední a východní Evropy. Provádí je bludištěm legislativy, struktury a širších ekonomických podmínek nezbytných pro fungování vnitřního trhu. Jejím účelem je objasnit úkol aproximace legislativy v EU a pomoci partnerským zemím v přípravě na vnitřní trh.

trhu a navrhovala posloupnost kroků, jak sbližovat legislativu. Kromě programu PHARE Komise vytvořila Úřad pro výměnu informací o technické pomoci.

Bílá kniha se zaměřila na implementaci legislativy potřebné k fungování vnitřního trhu, na optimální časový harmonogram jejího zavádění, ovšem i reformy správní a organizační struktury, které musí garantovat účinnou realizaci příslušných zákonů a opatření. Summit v Cannes potom v Bílé knize upravil cestu badatelských zemí do jednotného vnitřního trhu.

3.6. Negociační proces

Na základě lucemburského rozhodnutí Evropské rady o zahájení předvstupních rozhovorů byla 31. března 1998 (společně s ostatními pěti kandidáty tzv. lucemburské šestky) otevřena bilaterální mezivládní konference o přistoupení ČR k EU na úrovni ministrů. Jejím konečným výsledkem bude *Smlouva o přistoupení ČR k EU*, která podléhá schválení Evropským parlamentem a ratifikaci patnácti členských států a ČR.

Negociační proces má dvě části: technickou, tzv. *screening*, a samotné jednání. *Screening acquis* byl porovnáním legislativy Evropských společenství (ES) tvořícího první pilíř a *acquis* druhého a třetího pilíře EU s českou legislativou. Zároveň prověřil, do jaké míry bude ČR v okamžiku vstupu do EU schopna převzít závazky plynoucí z členství.

Celé *acquis communautaire* bylo pro potřeby *screeningu* rozděleno do jednácti kapitol. *Screening* má svůj jasně stanovený průběh. Na jeho počátku předložila Evropská komise seznam platných právních předpisů vztahujících se k projednávané problematice a připojila k němu stručný výklad. V této multilaterální části Komise vysvětlila společně expertům všech šesti kandidátských zemí komunitární legislativu jako celek, nabídla pomoc při přebírání některých norem a zároveň upozornila na ty, které budou muset být v důsledku rozšíření pozměněny. Těmto setkáním předsedal tzv. TFAN (*Task Force Accession Negotiations*, nebo-li Útvar pro přístupová jednání) a odborné vysvětlení podával příslušný generální direktoriát Komise.

Po několika málo dnech následovala bilaterální část, v jejímž průběhu zástupci ČR uvedli, jak země převzala (či hodlá převzít) komunitární legislativu a popsala očekávané problémy. Právě identifikace problémů byla hlavním úkolem *screeningu*. Jednotlivé oblasti *acquis* byly následně rozděleny do tří hlavních oblastí:

1. normy, které je kandidátská země schopna bez problémů převzít;
2. normy, které budou vyžadovat institucionální, technické a jazykové úpravy;
3. normy, které budou vyžadovat zásadní změny.

Po *screeningu* každé kapitoly připravil TFAN ve spolupráci s generálními direktoriáty Komise zprávu o jeho průběhu a výsledcích. Po připomínkování ze strany ČR zaslal TFAN konečnou verzi zprávy Radě EU spolu se svým komentářem. K této závěrečné zprávě byly (v souladu s mandátem pro jednání české delegace schváleným vládou 30. 3. 1998) vypracovávány poziční dokumenty ČR.

Screening byl ukončen v červenci 1999 a následovala druhá fáze negociací, tj. vlastní vyjednávání o podmínkách vstupu ČR do EU.

Tato jednání probíhají formou mezivládní konference na úrovni ministrů zahraničních věcí a na úrovni zástupců (hlavních vyjednávačů kandidátských zemí a velvyslanců členských zemí u EU, tzv. COREPER).

Ke všem otázkám projednávaným v průběhu rozhovorů zaujímá jménem Unie společný postoj její Rada. Návrhy společných pozic v oblasti prvního pilíře Unie zpracovává Komise. Návrhy v oblasti Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (druhý pilíř) a Spolupráce v oblasti spravedlnosti a vnitřních věcí (třetí pilíř) předkládá předsednictví EU. Na jeho přípravě se aktivně podílejí i jednotlivé členské země a Komise. Souhrnnou odpovědnost za přípravu společných postojů potom má COREPER.

Setkáním na úrovni ministrů zahraničních věcí i na úrovni zástupců předsedá vždy země mající předsednictví v EU. Společný postoj Unie v zásadě předkládá a obhajuje reprezentant předsedající země (za určitých podmínek však

může být tímto úkolem pověřen i reprezentant Komise). Vzhledem k tomu, že jde o kompromis patnácti členských zemí, omezuje se jeho role na přednesení a případně objasnění postoje Unie. Jakékoliv změny pozice musí znovu schválit celá patnáctka.

Jednání vycházejí ze závěrů *screeningu*. Kapitoly, jejichž *acquis* hodlá ČR v termínu vstupu převzít a plně uplatňovat a Unie nemá žádné připomínky, již byly předběžně uzavřeny. U dalších kapitol Unie obvykle vyžaduje dodatečné informace. ČR musí zároveň velmi podrobně dokumentovat, jakým způsobem unijní legislativu přebírá: kolik a jakých zákonů bylo přijato, jaké nižší právní normy na ně navazují, kolik nových institucí a pracovišť bylo zřízeno, jak jsou zaškolováni jejich pracovníci a podobně.

Závěr:

V této práci jsem se snažila o shrnutí podstatných mezníků v historii naší republiky od „divokých“ listopadových změn v roce 1989 až k prvním negociačním vyjednáváním mezi námi a Evropským společenstvím respektive Evropskou unií.

Vývoj po listopadu 1989 byl ve znamení změn. Šlo bezpochyby o zásadní politické, společenské, ekonomické a právní změny. Dříve socialistické Československo jako pevná součást sovětského impéria se statisíci sovětskými vojáky na svém území a železnou oponou na západní hranici, bez základních občanských svobod a s centrálně řízenou, státem vlastněnou ekonomikou.

K pádu komunistického režimu došlo díky kombinaci několika faktorů- zřetelný úpadek socialistického hospodářství, Gorbačovův nástup v Sovětském svazu znamenající mezinárodní uvolnění, slábnoucí ideologický tlak zkomatělé komunistické strany, pád berlínské zdi a sílící nespokojenost mladších generací s politickým a ekologickým stavem.

Když komunistický režim brutálně zasáhl proti studentské demonstraci, konané 17. listopadu 1989 při příležitosti 50. výročí nacistické represe proti českým vysokoškolákům došlo k nečekanému sledu zásadních událostí. Tato akce vyvolala lavinu rozhořčení, která přerostla v tzv. sametovou revoluci. Výsledkem bylo, že se komunistický systém v závěru roku 1989 zhroutil, což završila volba bývalého disidenta a ústředního představitele revoluce Václava Havla prezidentem republiky. Před Československem se opět otevřela cesta demokratického vývoje. Začala společensko – ekonomická transformace, přechod od centrálně plánované ekonomiky ke společnosti s tržní ekonomikou.

Nastoupený směr potvrdily parlamentní volby, konané ve svobodných podmínkách po více než čtyřiceti letech. Zatímco po únoru 1948 předkládal komunistický režim občanům jednotnou kandidátní listinu, v červnu 1990 vybírali voliči z několika desítek politických stran, hnutí a koalic. V českých zemích zvítězilo 51% Občanské fórum, na Slovensku uspělo podobně koncipované hnutí Veřejnost proti násilí.

Obě vítězná hnutí však povolební situaci nezvládla a ani zvládnout nemohla. Touha po politické svébytnosti slovenského národa, přirozená a pochopitelná, komplikovala i tak složité transformační poměry a vše vyvrcholilo zánikem Československa a následným vznikem České republiky a Slovenské republiky. Nutno podotknout, že šlo o zcela nekonfliktní rozdělení společné republiky a obě strany se v klidu dohodly na nových skutečnostech.

Dalším významným krokem se stalo přistoupení k Severoatlantické smlouvě, společnému vojenskému seskupení Evropy, Spojených států amerických a Kanady.

Avšak mnohem významnějším krokem bylo ucházení se o místo v evropském politickém seskupení – Evropské unii. V historicky prvním referendu ve dnech 13. a 14. června 2003 se obyvatelé České republiky vyslovili poměrem 77 procent ku 22 procentům pro členství v Evropské unii. Heslo „Zpátky do Evropy“ došlo po třinácti letech naplnění.

Vstup České republiky a dalších devíti států do mírového hospodářsko – politického seskupení znamenal důležitý předěl nejen pro nové členy, ale i pro ty stávající. Historicky největší rozšíření odkrylo vady ve fungování tohoto kolosu. Je jen na členech Unie tyto „trhliny“ zacelovat, případně jim řádnými opatřeními předcházet. Řada institucí musela například přijmout principy pro nové fungování.

Toto téma jsem si vybrala z toho důvodu, že mě velmi zajímá a je nedílnou součástí naší novodobé historie. Dalším důvodem bylo, že jak při hodinách dějepisu na základní škole, tak i na střední škole jsme se k tomuto tématu nestihli dopracovat a proto se mi zdálo, že by nebylo špatné si jej zvolit pro svoji závěrečnou bakalářskou práci. Myslím, že jsem dobře zvolila.

Seznam použité literatury:

- BEMPT VAN DEN Paul, THEELEN Greet, *From Europe Agreements to Accession*, European Interuniversity Press, Brussels 1996.
- CIHELKOVÁ Eva, JAKŠ Jaroslav a kol., *Evropská integrace- Evropská unie*, Praha 2004
- Delegace Evropské komise v České republice, *Evropská unie: Rozšiřování pokračuje*, Praha 2002.
- East West Institute, *Ten Years After: Reflections on the Decade since the Velvet Revolution*, Společnost 89 1999.
- Ekonomicko- správní fakulta MU v Brně, *Aktuální tendence podnikového hospodářství*, Brno 1999.
- FILIP Jan, *Ústavní právo České republiky I. Díl, DOPLNĚK* Brno 2003.
- GARGULÁK Rostislav, *Třiletí presidenta Václava Havla*, Mezinárodní politologický ústav Brno 1993.
- HOLUBEC Petr, *Kronika sametové revoluce*, Československá tisková kancelář 1989.
- JAKŠ Jaroslav, *Quo Vadis Evropská unie*, Praha 1998.
- JONÁŠ Jiří, *Ekonomická transformace v České republice: makroekonomický vývoj a hospodářská politika*, MANAGEMENT PRESS Praha 1997.
- KOČENDA Evžen, LÍZAL Lubomír, *Český podnik v české transformaci 1990- 2000*, ACADEMIA Praha 2003.
- Kolektiv autorů, *Co se stane, když se zhasne? Dvě podoby české privatizace*, PROSTOR 2004.
- Kolektiv autorů, *Malá ilustrovaná encyklopedie*, Encyklopedický dům 1999.
- KOŘÍNKOVÁ Květoslava, NAGYOVÁ Jana, *Evropská integrace*, Pardubice 2000.
- KUBÁT Michal, *Východní rozšíření Evropské unie*, Masarykova univerzita v Brně 2001.
- Ministerstvo financí České republiky, *Programy pomoci Evropských společenství Phare, ISPA, SAPARD*, Centrum pro zahraniční pomoc 2001.

- Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, *Amsterodamská smlouva, Ústav mezinárodních vztahů* Praha 2003.
- MOULIS Vladislav, VALENTA Jaroslav, VYKOUKAL Jiří P., *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944-1989*, AMOSIUM SERVIS Ostrava 1991.
- NEUSTUPNÁ Ludmila, PAUKNEROVÁ Monika, SKÁLA Josef, ZACHARIÁŠ Jaroslav, ZEMÁNEK Jiří, *Evropské společenství*, Prospektrum 1992.
- OECD ECONOMIC SURVEY, *The Czech Republic*, OECD 1996.
- PLCHOVÁ Božena, LUKÁŠ Zdeněk, HRADECKÁ Markéta, *České republiky a Evropská unie*, Oeconomica 2002.
- Podnikatelská fakulta VUT Brno, *Česká republika na cestě do Evropské unie*, leden 1999.
- PORTES R., *The European Community and Eastern Europe after 1992*, CEPR 1992.
- RUPNIK Jacques, *Jiná Evropa*, Prostor 1992.
- RUPNIK Jacques, ZIELONKA Jan, *The road to the European Union*, Volume 1, Manchester University Press 2003.
- ŘÍCHOVÁ Blanka, *Úvod do současné politologie*, Portál 2002.
- SCHMIED Oldřich, *Vzájemné vztahy ČSFR a Evropského společenství na počátku roku 1991*, Praha 1991.
- ŠTEFEK Ondřej, *Programy pomoci Evropských společenství Phare, ISPA, SAPARD*, Ministerstvo financí ČR- Centrum pro zahraniční pomoc 2001.
- Vysoká škola ekonomická Praha, *Politická ekonomie*, Oeconomica, číslo 1/ 2005.
- Vysoká škola ekonomická, *Aktuální problémy integrace České republiky do Evropské unie*, Praha 2001.
- ZAHRADNÍK Pavel, *Vstup do Evropské Unie- přínosy a náklady konvergence*, Praha 2003.
- ZIELENEC Josef, *Československo na rozcestí*, Lidové noviny, Praha 1990.

Seznam pramenů:

www.evropska-unie.cz

www.evroskop.cz

www.integrace.cz

Seznam zkratek:

VB - Veřejná bezpečnost
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Čech a Moravy
OF – Občanské fórum
HZDS – Hnutí za demokratické Slovensko
ČSSR – Československá socialistická republika
ČSFR – Československá federativní republiky
ČSR – Československá republika
VPN - Veřejnost proti násilí
ODS – Občanská demokratická strana
KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie- Česká strana lidová
KSČM – Komunistická stran Čech a Moravy
ČSSD – Česká strana sociálně demokratická
OSN – Organizace spojených národů
NATO – Severoatlantický pakt (North Atlantic Treaty Organization)
MOP - Mezinárodní organizace práce
EU – Evropská unie
ES – Evropské společenství
EHS – Evropské hospodářské společenství
ČNB - Česká národní banka
ECB – Evropská centrální banka
EURO – evropská měnová jednotka
SZBP - Společné zahraniční a bezpečnostní politika
HDP - hrubého domácího produktu
FNM - Fond národního majetku
PHARE – program hospodářské pomoci při obnově ekonomik a životního prostředí států střední a východní Evropy (poland and Hungary Assistance for Restructuring of their Economies)
RVHP – Rada vzájemné a hospodářské pomoci
EUROATOM - Evropské společenství pro atomovou energii
BLR - Bulharská lidová republika
MLR - Maďarská lidová republika
NDR - Německá demokratická republika
SSSR - Svaz sovětských socialistických republik
ČLR – Čínská lidová republika
SFRJ - Socialistická federativní republika Jugoslávie
SRN- Spolková republika Německo
ESUO – Evropské společenství uhlí a oceli
GSP - Všeobecný systém celních preferencí
GATT – Všeobecná dohoda o clech a obchodu
SAPARD – Speciální předvstupní program pro rozvoj zemědělství a venkova (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development)
ECU – evropská měnová jednotka (European Currency Unit)
ISPA - Nástroj předvstupních strukturálních politik (Instrument for Structural Policies for Pre- Accession)
TFAN - Útvar pro přístupová jednání (*Task Force Accession Negotiations*)

Přílohy:

1. Vzpomínky na studijní pobyt ve Francii

Sladká Francie, stokrát jinak

Francie, země proslavená módou, jídlem a dobrým pitím

Francie, jako člen EU , jeden z nejvyspělejších států Evropy

Když jsem prvně vstoupila do třídy plné „frantíků“, nikdo si mě i ostatních Erasmus studentů příliš nevšímal. Že to tak bude i nadále, jsem si vůbec nemyslela. Francouzi jsou milí, usměvaví, trpělivě poslouchají, než ze sebe vypotíte větu, ale to je veškerý jejich zájem o ty „druhé“. Když jsem se u nás na škole, nebo i mimo ni, setkala s nějakým cizincem, tak jsem stejně jako ostatní, měla potřebu ho neustále zasypávat otázkami týkajícími se jeho osoby a jejich země. Automaticky jsme to samé čekali i tady, ale chybička se vloudila.

Čím to bude? Tím, že jsme z České republiky? Z východní části Evropy? To je dost možné, Francouzi totiž nemají žádné potuchy o státech od nich na východ, počínaje již Německem! Všeobecně tady z východních zemí převládá strach a již na počátku mého pobytu tady, bylo jedné mé spolužačky na otázku: „Proč se nás (Francouzi) straní“ řečeno, že „jako obyvatelky východu, jsme sem přijely jen proto, abychom si našly bohaté Francouze a využívaly jejich peněženky“. Smutné. A když řeknete, že jste z České republiky? Na většině tváří se objeví kyselý výraz, případně ještě podotknou, „á, z Československa“. Ne, Československo neexistuje již 14 let. „Opravdu?, to jsme nevěděli a máte tam ještě válku?“ Nejsmutnější na tom je, že takové přinejmenším „podivné“ odpovědi ale i otázky typu: „máte tam mafii?“, neuslyšíte pouze od spolužáků, ale i od profesorů, teoreticky vzdělaných lidí, teoreticky. To bych v tak vyspělé zemi nečekala.

Ale jinak musím konstatovat, že Francouzi jsou příjemní a přestože ze začátku se mi zdáli k nám uzavření, tak teď už se to lepší a občas společně vyrazíme někam za zábavou.

Samozřejmostí je, že když se setkají dva kamarádi, sousedé, nebo jen prostě spolužáci, tak se políbí. Většinou na obě tváře (nejdřív na pravou, pak na levou), někdy jen na jednu, jak se jim chce, žádné pravidlo v tom snad není.

Životní styl francouzů se podobá státům z jižní části Evropy. Jejich biologické hodiny jsou oproti nám asi o dvě hodiny posunuty. O víkendu si dopřávají tzv. *Grosse matinée*, to znamená spánek alespoň do deseti, jedenácti hodin. Oběd se poté odehrává kolem druhé hodiny odpolední a večere, pro ně nejdůležitější jídlo dne, od osmé hodiny večerní výše. Není k podivu, že návštěva přichází k desáté hodině večerní a Francouzi se začínají bavit. Samotná večere je příležitostí pro setkání celé rodiny, případně i přátel. Začíná se aperitivem a může se protáhnout až na dvě hodiny! Pro nás zcela něco nemyslitelného. Ale Francouzi jsou gurmáni a jídlo je pro ně požitek a stejně tak k němu i přistupují. A i během týdne obědu věnují pozornost, během jídla se baví a jedí třeba půl hodiny. To mi jsme zvyklí v polední pauze do sebe honem něco naházet a už zase letíme jinam.

Jejich strava je bohatá a zdravá. Méně tučného a masa, více zeleniny a mořských plodů. Jako přímořský stát mají bohaté menu z mořských živočichů a rostlin. Knedlíky, vepřové a nebo sádlo, by jste v jejich kuchyni hledali marně.

Ale i přes tak lehkou a zdravou stravu mají Francouzi svojí slabůstku - různá sladká pečiva, většinou z listového těsta, plněná čokoládou, různými krémy, hrozkami, nebo jen samotná, máslová. Obchodům s těmito dobrůtkami, kterým jsem ani já neunikla, se zde říká *boulangerie-pâtisserie* a stojí na každém rohu, vždy plná „neuniknuvších“ zákazníků.

Francouzská hospodinka má oproti naší velice usnadněnou práci. Většina věcí se tady prodává jako polotovary. Setkáte se tady např. s oloupanými brambory v konzervě, s hotovými pokrmy připravenými po ohřátí k jídlu nebo s obchody, kde si zajdete pro jídlo již zcela hotové. Ale i u nás se s těmito věcmi začínáme pomalu potkávat. Zbytky a veškeré odpadky zůstávají na stole, poté se vezme ubrus a vše se vyhodí do koše. Že se něco rozbije? Třeba jen nějaká drobnost? Nevadí, koupí se nová. Kdo by se s tím opravoval.

Veškerý nepořádek se uklízí až ráno, přestože česká hospodinka by nemohla jít spát, když by ji po večeri zůstalo neomyté nádobí. Francouzka jde s klidným srdcem do postele a raději si přivstane ráno, aby se pustila do úklidu a veškerých „nepopulárních“ domácích prací. Jiný kraj, jiný mrav.

Většina francouzů bydlí v rodinných domečcích, samozřejmostí je, že vlastní chatu a loď. V každé rodině je také několik aut. Většinou zastávají domácí značky - Peugeot a Renault, ale s radostí se musím pochlubit, že aut značky Škoda, se zde prohání také dost. Domečky jsou většinou bílé, každý je zde okrášlen okenicemi v různých barvách - nejčastěji hnědá, modrá, zelená, a celkově musím říct, že jejich domky působí velice jemně a krásně se doplňují s přírodou.

Francie je kolébkou módy. Když vejdete do nějakého obchodu, tak vás přivítá pozdrav a milý úsměv prodavačky. Stejně tak, když odcházíte. Nic jste nekoupili? Nevadí, jste přece zákazník a k těm se tady skutečně chovají, jak se má. Mnoho českých obchodníků by sem mělo jezdit na školení. S tím, že vás u nás nepozdraví a často jim nestojíte ani za jejich pozornost se u nás setkáváme téměř dennodenně, bohužel.

Do obchodu nejste vábeni jen příjemnou obsluhou, ale i častými slevami. Slevy jsou zde spojené většinou s nějakým státním svátkem, takže za poslední tři měsíce asi již pětkrát.

Musím říct, že muži zde přikládají větší váhu na svůj vzhled než ženy. Častěji se zde setkáte s holičstvím pro muže než pro ženy. Mladí váhu k módě moc nepřikládají, často na sebe navlečou kde co. Úplně normálně si oblečou zimní bundu, teplé kalhoty a na nohách by jste čekali teplé zimní boty - třeba kozačky, ale právě se častěji setkáte s tím, že jsou naboso a mají drobné pantoflíčky. Mnohem elegantněji a slušivěji se oblékají starší ženy. A stejně tak, jako platí o sýru: čím starší, tím lepší, tak zde čím starší žena, tím oplývá větší elegancí. Českou důchodkyni od té francouzské by proto nebyl problém rozeznat.

Francouzi se drží hesla: neděle je od slova nedělati. 99% všech obchodů je v neděli zavřeno a tak se zdejší obyvatelé oddávají odpočinku, procházkám po pobřeží nebo rodinným a přátelským setkáním. Ale i přes týden vás překvapí prázdné obchody. Je to tím, že všichni končí v práci později a zdejší supermarkety mají otevřeno jen do dvaceti hodin. Proto se většina nákupů odehrává v sobotu. A tak, jako u nás se na konci téměř každého dne setkáte s prázdnými regály, tady se vyprázdní až v sobotu.

Zdejší obyvatelé jsou oproti nám o pár centimetrů menší, hodně pijí kávu a navzdory jejich zdravému životnímu stylu, každý druhý kouří.

Životní náklady jsou tu vyšší. Náklady za potraviny jsou vysoké, ale například užitkové zboží - pro sport, elektronika, oblečení, jsou podobné těm našim, najdou se někdy i levnější.

Pobyt ve Francii se mi velice líbil. Zdejší lidé žijí ve větší pohodě, klidu a souznění s přírodou. Najdou si čas se zastavit, odpočinout si, pobavit se, sejít se s přáteli. Neberou život jako rozjetý vlak.

Určitě bych se sem ještě někdy chtěla vrátit a zavzpomínat, projít si znovu zdejší okolí, pláže, pobřeží, ...

2. Alokace finančních prostředků PHARE v letech 1990 – 2001

OBLAST PODPORY	ALOKACE (mil EUR)				
1. Posilování demokracie, lidská práva, podpora menšin					18,87
2. Hospodářská a sociální soudržnost (včetně Přeshraniční spolupráce - CBC)					514,95
infrastruktura				117,15	
soukromý sektor a regionální rozvoj (včetně CBC)				321,05	
lidské zdroje				42,8	
sociální oblast				23,45	
příprava na strukturální politiky				10,5	
3. Podpora institucí a administrativní kapacity pro implementaci acquis					85,95
budování institucí				35,15	
finanční sektor a bankovníctví				30,3	
celní správa, standarty, statistika, průmyslové vlastnictví, volná soutěž				20,5	
4. Životní prostředí					
5. Zemědělství					25,78
registrace půdy a katastrů				5,6	
zemědělství				20,18	
6. Soudnictví a vnitro					37,45
vnitro				24,6	
soudnictví				12,85	
7. Komunitární programy/TEMPUS					83,51
TEMPUS				50,8	
spolufinancování účasti na Komunitárních programech				32,71	
8. Podpora řízení programu PHARE					4,85
CELKEM					813,51